

Міністерство освіти і науки України
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

ХРИСТЕНКО ОЛЬГА МИРОСЛАВІВНА

УДК 378.015.31:316.752:[378.6:61]-057.875(477)"19/202"

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТІВ
У МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
(друга половина XX – 20-ті рр. XXI ст.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Дрогобич – 2023

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського, Міністерство охорони здоров'я України.

Опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Локшина Олена Ігорівна,
Інститут педагогіки НАПН України,
член-кореспондент НАПН України,
завідувач відділу порівняльної педагогіки;

доктор педагогічних наук, професор
Невмержицька Олена Василівна,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
професор кафедри загальної педагогіки
та дошкільної освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Ісаєва Оксана Степанівна,
Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького,
професор кафедри латинської
та іноземних мов.

Захист відбудеться 15 грудня 2023 р. об 11.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 36.053.01 у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка за адресою: к. 20, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, 82100.

Із дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <https://dspu.edu.ua/science/spec-rady/general-pedagogics/> та в науковій бібліотеці Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка за адресою: вул. Лесі Українки, 2, м. Дрогобич, 82100.

Реферат розісланий «15» листопада 2023 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Анна ФЕДОРОВИЧ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Складний і суперечливий процес виховання української молоді відбувається в контексті глобалізації, нових історичних викликів, що зумовлює необхідність системної оцінки його переваг і недоліків. Війна проти України підвищила відповідальність державотворчих інституцій, закладів освіти щодо якості виховання студентської молоді. Адже в умовах воєнного стану та в післявоєнний період українська держава потребуватиме значних зусиль, щоб перемогти духовно, ментально, інформаційно, а також утверджувати свою цивілізаційну звитягу завдяки високому рівню моральності, освіченості, патріотизму громадян через імплементацію абсолютних (вічних), національних, громадянських, індивідуальних, професійних та інших цінностей.

Проблема формування ціннісних орієнтацій постає ключовою у процесі виховання особистості майбутніх лікарів, у медично-освітньому дискурсі, позаяк сучасні виклики, передовсім війна, екологічні лиха, бідність, пандемії, стан здоров'я матерів і дітей, різке зростання проблем психологічного благополуччя людей в Україні спонукають фахівців сфери охорони здоров'я бути готовими працювати в екстремальних обставинах, а також нести професійну, моральну відповідальність.

Ціннісна парадигма є наскрізною у міжнародних і національних програмах, що моделюють тенденції розвитку освітньої політики у глобальному дискурсі: рівність, освіта, здоров'я як цінності («Цілі розвитку на тисячоліття», 2000; «Освіта для всіх», 2001); сталий розвиток суспільства, інтегративне мислення, ціннісна зорієнтованість освіти (доповідь Римського клубу, 2018); інклюзивна й справедлива якісна освіта, гендерна рівність, культурна різноманітність (Інчхонська декларація «Освіта 2030»); акцентуація на творчість, мобільність, самостійність, готовність до сімейного життя молоді людини (польський варіант «Освіта 2030») та ін.

Формування цінностей особистості виокремлено в базових нормативних документах Української держави: пріоритет патріотичного, правового, екологічного виховання, моральних цінностей, соціальної активності (Закон України «Про вищу освіту»); справедливі ціннісні орієнтири для учасників освітнього процесу («Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки»); виховання у молоді активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності; оборонної свідомості та громадянської стійкості (Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», 2022); життя та здоров'я пацієнта як ключові професійні цінності медичних працівників («Стратегія розвитку медичної освіти в Україні», 2019).

Ураховуючи особливості професії лікаря, визначено важливий напрям нашого дослідження – цінності здобувачів вищої медичної освіти з відповідним змістовим наповненням, завдяки чому їх можна самостійно репрезентувати в аксіологічному дискурсі. Адже, з одного боку, базові

універсальні цінності (людина, життя, здоров'я, безпека; доброчесність, відповідальність, милосердність тощо) є чи мають бути загально-прийнятними для всіх членів конкретного суспільства, а з іншого – у зв'язку з майбутньою професійною діяльністю студентів медичних закладів вищої освіти (далі – ЗВО), цінності набувають специфічного змісту через розкриття їх окремих важливих аспектів, пов'язаних із завданнями сфери охорони здоров'я. Відтак *студентам* медичних ЗВО слід не лише обґрунтовувати сутнісну структуру і зміст цінностей, а й доводити, чому їхня імплементація є ключовою умовою професіоналізму в єдності з моральною відповідальністю фахівців галузі охорони здоров'я. Зокрема, в цьому вбачаємо доцільність дослідження засад розвитку системи цінностей майбутніх медиків.

Сучасний науковий дискурс репрезентує праці вчених, які вивчають різні аспекти проблематики цінностей у контексті формування особистості, функціонування закладів освіти, розвитку українського та світового суспільства знань. Так, у працях вітчизняних науковців (І. Бех, О. Вишневський, В. Євтух, І. Зязюн, Т. Калюжна, Г. Ковадло, В. Крижко, Я. Любимий, Л. Назаренко, М. Пантюк, Ю. Пелех, М. Підлісний, М. Попов, М. Попович, О. Сухомлинська, Н. Ткачова, В. Ципко та ін.) відображено базові ідеї аксіологічного підходу, положення педагогічної аксіології, що формують науково-методологічне підґрунтя досліджуваної проблеми.

Концептуальні засади розвитку цінностей у контексті філософії освіти, гуманітаризації вищої освіти знаходимо в доробку вчених, котрі досліджують виклики перед освітою в умовах існування антицінностей, взаємозалежність цінностей із вихованням та культурною спадщиною нації, цінності в системі світоглядних пріоритетів української педагогіки (В. Андрущенко, Н. Бойченко, М. Боришевський, Т. Бутківська, Г. Васянович, О. Вишневський, О. Дубасенюк, Л. Єршова, В. Жуковський, К. Журба, Е. Заредінова, В. Кремень, В. Лаппо, М. Лук'янченко, О. Невмержицька, Н. Ничкало, В. Огнев'юк, Н. Скотна, В. Скотний та ін.).

Для низки дослідників актуальними постали питання критичного осмислення історичного досвіду національного, громадянського, гуманістичного виховання в Україні, формування особистості з відповідною системою цінностей (Н. Бахмат, Г. Білавич, І. Нищак, Л. Оршанський, Т. Пантюк, Д. Пащенко, О. Пометун, Р. Сойчук, А. Сбруєва, М. Стельмахович, Б. Ступарик, М. Чепіль, К. Чорна та ін.).

Релігійний вимір ціннісної проблематики репрезентують учені, які досліджують освітню доктрину церкви (Т. Тхоржевська, Ю. Щербяк та ін.), обґрунтовують науково-методологічні засади християнської педагогіки (А. Вихрущ, В. Карагодін, О. Кислашко, І. Сіданіч та ін.) й перспективи розвитку «опікунської педагогіки» на засадах християнського служіння (О. Квас, І. Курляк, І. Садова та ін.).

Окремий пласт становлять міждисциплінарні розвідки та дослідження з педагогічної компаративістики, що репрезентують різні аспекти формування цінностей особистості з урахуванням країни проживання, соціального

статусу, культурного середовища (О. Заболотна, О. Карпенко, О. Косович, Н. Лавриченко, О. Локшина, А. Максименко, А. Очеретяний, С. Пуертас, С. Сисоева, І. Соколова, С. Федоренко, Н. Федчишин, О. Царик та ін.).

Актуальні питання гуманітаризації, власне медичної освіти, формування громадянських, професійних цінностей в освітньому середовищі знаходимо в працях зарубіжних учених, з-поміж яких: А. Бейлі (*A. Bailly*), Дж. Бенбасат (*J. Benbassat*), Дж. Берджес-Пуйо (*J. Berges-Puyo*), Б. Берш (*B. Bursch*), А. Кук-Сазер (*A. Cook-Sather*), Дж. А. Дін (*J. Deane*), Г. Клуні (*G. Clunie*), М. С. Догру (*M. Doğru*), І. Демірбас (*I. Demirbaş*), Д. К. Донох'ю (*D. K. Donohue*), Дж. Д. Гонзало (*J. D. Gonzalo*), А. Гернандо (*A. Hernando*), Б. М. Голзер (*B. M. Holzer*), Д. А. Каруфел-Верт (*D. A. Carufel-Wert*), С. Д. Петерсон (*C. D. Peterson*), А. Тейлор (*A. Taylor*) та ін.

Також низка українських науковців (О. Андрійчук, А. Вихрущ, Т. Горпініч, Т. Дем'янчук, Н. Запорожан, О. Ісаєва, Ю. Колісник-Гуменюк, В. Кравченко, Ю. Кундієв, Л. Кустарьова, М. Лісовий, Х. Мазепа, В. Москаленко, П. Назар, Л. Переймибіда, Т. Скрябіна, Г. Терешкевич, Я. Цехмістер, В. Шпак та ін.) досліджують окремі аспекти гуманізації медичної освіти, формування професійно-етичної культури, медичної етики, деонтології, виховання гуманності, духовних, біоетичних цінностей, особливості ціннісно-мотиваційної сфери здобувачів медичних ЗВО різних рівнів акредитації.

Утім, результати аналізу наукових розвідок із окресленої проблеми підтверджують недостатнє її вивчення з погляду комплексного науково-педагогічного дослідження, яке б репрезентувало ідейні, теоретичні основи, зміст, форми, методи розвитку системи цінностей студентів медичних ЗВО України в другій половині ХХ – 20-х рр. ХХІ століття. Історіографічний огляд засвідчує, що ця проблема не була предметом спеціального педагогічного дослідження і розкривала окремі аспекти зазначених питань.

Аналіз наукових джерел, нормативно-правових актів й інших матеріалів, вивчення практичного досвіду гуманітарної підготовки фахівців медицини засвідчує наявність в означеній галузі низки **суперечностей**, що стають на заваді розв'язанню актуальних проблем медичної освіти, а саме між:

- перманентним зростанням вимог суспільства до рівня моральності, змісту ціннісних пріоритетів фахівців медичної галузі та реальним станом виховання студентів у медичних ЗВО;

- необхідністю системного реформування медичної освіти і складністю організаційного, науково-методичного забезпечення її реалізації в контексті практик ціннісного ставлення до здоров'я та здорового способу життя;

- новими освітніми потребами суб'єктів педагогічного процесу в медичних ЗВО щодо конструювання цілісної системи формування індивідуальних, громадянських, професійних та інших цінностей і недостатнім методичним забезпеченням системної реалізації цих потреб;

- традиційними підходами до гуманітарної підготовки майбутніх фахівців медичної галузі та відсутністю ефективної системи розвитку особистісної і професійної культури й етики;

- необхідністю цілеспрямованого виховання системи цінностей здобувачів вищої медичної освіти та недостатністю спеціальних наукових розробок щодо реалізації цього процесу;

- педагогічною значущістю історичного досвіду виховання майбутніх фахівців медичної галузі та недостатнім його вивченням, критичним переосмисленням й узагальненням;

- різними концептуальними засадами формування біоетичних цінностей здобувачів вищої медичної освіти та доцільністю універсального підходу до їхньої професійної підготовки;

- потребами використання інноваційних підходів до організації освітнього процесу в медичних університетах і готовністю викладачів до модернізації змісту, форм, методів формування особистості майбутніх медиків.

Отже, актуальність проблеми формування цінностей майбутніх медиків з урахуванням історичних уроків, сучасних викликів, вимог освітньої галузі та сфери охорони здоров'я Української держави, її педагогічна та соціальна значущість, необхідність і потенційна можливість розв'язати вищезазначені суперечності зумовили вибір теми дослідження **«Теоретико-методичні засади розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти України (друга половина XX – 20-ті рр. XXI ст.)».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження здійснено в межах плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського МОЗ України як складова комплексних наукових тем «Професійна підготовка майбутніх фахівців медичної галузі на засадах міждисциплінарної інтеграції» (номер державної реєстрації 0119U001459) та «Спрямованість освітнього процесу на досягнення інтегральних результатів в умовах змішаного навчання під час підготовки майбутніх фахівців медичної галузі» (номер державної реєстрації 0122U000034). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 8 від 15 червня 2023 р.).

Об'єкт дослідження – освітній процес у медичних закладах вищої освіти.

Предмет дослідження – теорія та методика розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти України в другій половині XX – 20-х рр. XXI ст.

Мета дослідження – дослідити теоретичні та методичні засади, зміст, форми, методи розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти України в другій половині XX – 20-х рр. XXI ст.

Відповідно до мети, об'єкта, предмета дослідження нами окреслено виконання таких **завдань**:

1. У контексті геополітичних, культурно-історичних, соціально-медичних, науково-медичних, науково-педагогічних детермінант обґрунтувати авторську періодизацію розвитку теоретичних засад формування цінностей студентів у медичних ЗВО України.

2. Проаналізувати проблематику цінностей у вітчизняній і зарубіжній педагогічній теорії та практиці.

3. Дослідити концепт «цінності» у системі базових педагогічних понять.

4. Охарактеризувати ідейні засади, зміст, форми та методи виховної роботи у вищих медичних навчальних закладах радянського періоду з позиції аксіологічного підходу.

5. Узагальнити результати експертної оцінки переваг і недоліків виховання студентів у минулому.

6. Обґрунтувати науково-методичні основи формування системи цінностей майбутніх лікарів у медичних ЗВО.

7. Розробити теоретичну модель розвитку системи цінностей студентів, майбутніх медиків, та окреслити перспективні напрями їх виховання у медичних університетах України.

Хронологічні межі дослідження охоплюють другу половину ХХ ст. – 20-ті рр. ХХІ ст. Нижню межу (близько 1950 р.) визначено з огляду на завершення першого етапу відбудови системи вищої медичної освіти в Україні після Другої світової війни та затвердження базового міжнародного документа, що визначав ціннісний вектор розвитку медичної науки та освіти – Женевської декларації 1948 р. Верхню межу (20-ті рр. ХХІ ст.) окреслено у зв'язку з прийняттям Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), який передбачає виховання у молоді духовних, національних, громадянських цінностей, а також формування «оборонної свідомості», що є особливо актуальним для студентів медичних ЗВО в контексті їхньої професійної підготовки, зокрема, як бойових медиків, волонтерів, просвітницьких діячів.

Концепція дослідження передбачає комплексний аналіз й узагальнення теорії та методики розвитку системи цінностей студентів медичних ЗВО України в другій половині ХХ – 20-х рр. ХХІ ст. як різноаспектного педагогічного явища, вивчення його в контексті геополітичних, культурно-історичних, соціально-медичних, науково-медичних, науково-педагогічних детермінант, що впливали на законодавчу базу, науково-дослідницьку сферу та виховне середовище вищої медичної школи. Генеза системи цінностей майбутніх медиків відображає історичні особливості розвитку вищої медичної освіти в межах Української РСР (як складової закритої політичної системи тоталітарного режиму) та незалежної Української Держави (як самостійного геополітичного суб'єкта з відкритою політичною демократичною системою), що розкривають суттєві відмінності в ідейних

засадах, змісті, методиці формування ціннісних орієнтацій студентської молоді та водночас засвідчують постійний пошук шляхів використання позитивного вітчизняного і світового історико-педагогічного досвіду й новітніх наукових досягнень.

Концепція дослідження охоплює методологічний, історичний, теоретичний і практичний рівні.

Методологічний рівень відображає взаємовплив і співдію застосованих наукових підходів: *системно-синергетичний* – забезпечив аналіз цінностей студентів медичних ЗВО як системи з певними структурними елементами у їх взаємозв'язку; *парадигмальний* – зумовив висвітлення предмета дослідження в контексті розвитку системи цінностей радянського суспільства та українського суспільства періоду Незалежності; *міждисциплінарний* – сприяв обґрунтуванню виховного потенціалу гуманітарних, суспільних, етичних, біоетичних дисциплін (історія України, історія медицини, філософія, основи християнської етики, біоетика та ін.), а також елективних інтегрованих курсів щодо формування системи цінностей студентів медичних ЗВО; *контекстний* – уможливив дослідження розвитку системи вартостей майбутніх лікарів шляхом наповнення освітнього процесу елементами професійної діяльності; *деонтологічний* – передбачав розгляд предмета дослідження з позиції ключових моральних принципів професійної діяльності медичних працівників; *культурологічний* – сприяв обґрунтуванню змісту цінностей студентів медичних ЗВО на основі виховного потенціалу вітчизняної та світової культури; *компетентнісний* – орієнтував на вивчення системи вартостей студентів медичних ЗВО через виокремлення ціннісної складової у структурі компетентностей майбутніх медиків; *конфліктологічний* – уможливив провести аналіз ключових професійних цінностей студентів медичних ЗВО крізь призму актуальних контраверсійних медико-соціальних проблем; *історіографічний* – сприяв критичному аналізу історико-педагогічних праць, дослідженню стану наукової розробки проблеми розвитку системи цінностей студентів медичних ЗВО України; *особистісно орієнтований* – концентрував вивчення проблеми цінностей у контексті розвитку особистості майбутніх медиків.

Історичний рівень детермінує історико-ретроспективний аналіз розвитку системи цінностей студентів медичних ЗВО України в другій половині XX – 20-х роках XXI ст.

Теоретичний рівень розкриває систему ідей, концепцій, ключових понять, термінів, дефініцій, оцінок, необхідних для розуміння сутності досліджуваної проблеми, зокрема: ідеї гуманізації та гуманітаризації медичної освіти; засади персоналістичної біоетики (позиціонування життя людини від зачаття до природної смерті, гідності, здоров'я та безпеки людини як найвищих цінностей); ідеї теорії сталого розвитку (інтегративне мислення як професійна цінність майбутніх медиків, ціннісна зорієнтованість медичної освіти, готовність розв'язувати непередбачувані проблеми

професійного характеру в контексті соціальної цілісності); теоретичні основи підготовки майбутніх фахівців (інклюзія в освіті, медицині).

Практичний рівень стосується прикладного аспекту дослідження та полягає в обґрунтуванні змістових компонентів і методики формування системи цінностей студентів у медичних ЗВО України з урахуванням історичних уроків, сучасних викликів, вимог освітньої галузі та сфери охорони здоров'я; окресленні перспективних напрямів системи виховання майбутніх медиків.

Методологічну основу дослідження становлять: загальнофілософські світоглядні положення детермінованості й взаємозв'язку закономірностей, процесів та явищ об'єктивної реальності; положення про єдність теорії і практики; діалектичні принципи стосовно переходу кількісних змін у якісні, причинно-наслідкових зв'язків, урахування внутрішньої структури об'єкта дослідження; логічний принцип здійснення гносеологічної функції; принцип об'єктивності для урахування зовнішніх і внутрішніх чинників, що детермінують виникнення певних суспільно-політичних, соціально-культурних, духовних й інших явищ; принципи діалектичної взаємозумовленості соціально-педагогічних явищ і процесів, освіти та самоосвіти, неперервності, гуманітаризації й гуманізації освіти; методологія системного аналізу; загальнонауковий принцип обґрунтованості наукових результатів, узагальнень і висновків.

Теоретичну основу дослідження становлять:

– концепції сучасної неперервної та вищої освіти (В. Андрущенко, С. Гончаренко, І. Зязюн, М. Євтух, В. Кремень, Н. Ничкало, В. Огнев'юк, О. Сухомлинська та ін.);

– ідеї педагогічної аксіології (І. Бех, Т. Калюжна, В. Крижко, Л. Назаренко, О. Невмержицька, М. Пантюк, Ю. Пелех, М. Попов, В. Скотний, О. Сухомлинська, Н. Ткачова, В. Ципко та ін.);

– положення методології педагогічної компаративістики (О. Заболотна, О. Карпенко, Н. Лавриченко, О. Локшина, А. Сбруєва, С. Сисоєва, І. Соколова, С. Федоренко та ін.);

– концептуальні засади розвитку цінностей у контексті гуманітаризації освіти (М. Боришевський, Г. Васянович, А. Вихруц, О. Вишневський, О. Дубасенюк, Л. Єршова, В. Жуковський, І. Курляк, М. Лук'янченко, Т. Пантюк, Н. Скотна, Б. Ступарик, М. Чепіль та ін.).

– положення теорії розвитку вищої медичної освіти (К. Баранніков, І. Булах, І. Вітенко, О. Волосовець, В. Вороненко, О. Ісаєва, І. Мельник, Р. Моїсеєнко, В. Москаленко, М. Осійчук, Ю. П'ятницький, О. Толстанов, І. І. Фещенко, Я. Цехмістер, Т. Чернищенко, О. Яворовський та ін.);

– теоретичний доробок зарубіжних учених з питань цінностей у філософському, гуманістично-психологічному, освітньому дискурсі (А. Гернандо (A. Hernando), Д. Елкінз (D. Elkins), Л. Кольберг (L. Kohlberg), Ф. Лерш (F. Lersh), Е. Макінтайр (A. Macintyre), Г. Олпорт (G. Allport), Т. Парсон (T. Parson), І. Пріллетенські (I. Prilleltensky), К. Роджерс (C. Rogers),

М. Рокіч (M. Rokeach), В. Франкл (V. Frankl), В. Фурманек (V. Furmanek), У. Халіл (U. Halil), Ш. Шварц (Sh. Schwartz), Е. Шпрангер (E. Spranger), М. Штейн (M. Stein) та ін.).

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань використано такі методи наукового пошуку:

пошуково-бібліографічний – для вивчення та систематизації джерельної бази (науково-педагогічної, методичної літератури, нормативно-правових документів, періодики, публіцистики тощо); *порівняльно-історичний* – для ретроспективного огляду генези ідей виховання у медичних ЗВО України окресленого періоду; *хронологічний* – для аналізу процесу розвитку цінностей майбутніх фахівців медичної галузі у часовій ретроспективі; *структурно-системний аналіз* – для вивчення організаційно-методичного забезпечення освітнього процесу підготовки лікарів і з'ясування її специфіки в радянський період та період Незалежності України; *компаративний аналіз* – для встановлення спільних і специфічних ознак виховання студентів у радянських й українських медичних ЗВО з метою критичного розгляду й визначення доцільності застосування історико-педагогічного досвіду в сучасних умовах; метод *періодизації* – для обґрунтування етапів розвитку ідей виховання цінностей у медичних ЗВО України; *метод узагальнення та конкретизації* – для формулювання загальних висновків і практичних рекомендацій з питань виховання системи цінностей майбутніх фахівців медичної галузі;

контент-аналіз творчих робіт студентів, освітньо-професійних програм, навчально-методичних комплексів, інтернет-ресурсів, практичного досвіду організації виховного процесу в медичних ЗВО України – для виокремлення й критичного аналізу системи цінностей майбутніх фахівців медичної галузі; *графічне моделювання* – для наочного зображення моделей виховання здобувачів вищої медичної освіти; метод *експертної оцінки* (опитування, бесіда, запити (у формі електронного листування) до провідних фахівців у галузі вищої медичної освіти) – з метою отримання інформації щодо оцінки історико-педагогічного досвіду виховання студентської молоді, її ціннісних орієнтацій і пріоритетів у складний радянський період.

Поєднання цих методів забезпечило вибір й аналіз джерельної бази, визначення концептуальних положень, достовірність отриманих результатів та формулювання узагальнень і висновків дослідження.

Наукова новизна і теоретичне значення дисертаційної роботи полягають у тому, що **вперше**:

розроблено авторську періодизацію розвитку системи цінностей студентів у медичних ЗВО України в контексті геополітичних, культурно-історичних, соціально-медичних, науково-медичних, науково-педагогічних детермінант;

комплексно досліджено розвиток системи цінностей майбутніх медиків як історико-педагогічного явища другої половини ХХ – 20-х рр. ХХІ ст., а саме: *схарактеризовано* базові цінності у контексті змістової структури

виховної роботи зі студентами вищих медичних навчальних закладів УРСР; *узагальнено* результати експертної оцінки переваг і недоліків виховання студентів у радянський період; *виокремлено* цінності, репрезентовані у науковій, викладацькій, громадсько-просвітницькій спадщині видатних медиків і викладачів медичних інститутів (Миколи Амосова, Олени Антонів, Василя Лісового, Івана Соколянського, Миколи Плахотнюка й ін.); *здійснено* класифікацію системи професійних та індивідуальних цінностей студентів медичних ЗВО України з урахуванням історико-педагогічної спадщини та відповідно до сучасних викликів; *обґрунтовано* теоретичну модель розвитку системи цінностей майбутніх медиків у науковому й теологічному дискурсах; *репрезентовано* методику формування цінностей студентів медичних ЗВО у контексті вивчення гуманітарних, суспільних, інтегрованих дисциплін та позааудиторної виховної роботи; *схарактеризовано* динаміку розвитку системи цінностей майбутніх медиків в умовах війни; *розроблено* модель розвитку системи цінностей сучасних студентів у медичних ЗВО України, що містить методологічно-цільовий, ціннісно-змістово-методичний та результативний блоки;

уточнено базові поняття, що характеризують процес формування особистості майбутніх фахівців медичної галузі («цінності», «професійні цінності», «індивідуальні цінності», «система цінностей», «розвиток системи цінностей студентів медичних ЗВО», «вища медична освіта», «виховання» та ін.); визначено перспективні напрями виховання студентів у медичних ЗВО;

до наукового обігу введено: нові факти, теоретичні ідеї і підходи до виховання у студентів медичних ЗВО України цінностей з урахуванням історичних уроків і сучасних викликів, що ґрунтуються на вивченні значного масиву наукової літератури, публіцистики, архівних джерел (протоколи засідань кафедр, профспілкових комітетів, адміністративних органів медичних ЗВО; інформаційно-звітні матеріали про виховну роботу з майбутніми медиками, студентські конкурси наукових робіт, художньої самодіяльності, організаційно-масові заходи кафедр, студентських гуртків, клубів, товариств тощо);

подальшого розвитку набули: положення щодо гуманізації та гуманітаризації вищої медичної освіти як теоретичного підґрунтя розвитку системи цінностей студентів медичних ЗВО, модернізації професійної підготовки фахівців медичної галузі в Україні відповідно до потреб сьогодення і світових стандартів, що залежить від змісту й рівня сформованості професійних, індивідуальних, громадянських та інших цінностей майбутніх медиків.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його основні наукові положення, висновки та рекомендації використано:

– в освітньому процесі медичних ЗВО під час викладання студентам нормативних дисциплін «Філософія та основи академічної доброчесності», «Історія України та української культури», «Педагогіка та психологія вищої школи з основами риторики», елективних курсів «Філософія збереження

здоров'я», «Політологія», «Демократія: від теорії до практики», «Громадянська культура і толерантність»; розроблення та викладання елективних курсів «Корекційна педагогіка», «Конфліктологія» й інших, призначених для здобувачів вищої освіти, які навчаються за освітньо-професійними програмами «Лікувальна справа» та «Фізична реабілітація»;

– у змісті позааудиторної виховної роботи із здобувачами вищої освіти, зокрема, під час підготовки та проведення загальнономіської просвітницької акції «Збережи життя ненародженій дитині» (2018), діяльності Клубу української мови та культури Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського, створеного, зокрема, з метою формування духовних цінностей майбутніх медиків, розвитку їхніх навичок просвітницької роботи, доброчинності та волонтерства (2017–2023);

– у процесі підготовки здобувачами вищої освіти магістерських досліджень з педагогічної тематики, наукових праць секції біоетики Загальноуніверситетських студентських наукових конференцій Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (2016–2020), XXVII Конгресу студентів та молодих учених «Майбутнє за наукою» на базі Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського (2023);

– у процесі підготовки навчального посібника «Корекційна педагогіка» (2019), монографій «Професійна лінгводидактика в контексті особистісної парадигми» (у співавторстві) (2022), «Теоретико-методичні засади розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти України (друга половина XX – початок XXI ст.)» (2023);

– під час роботи (за згодою) в експертній групі комісії з етики та предметів морально-духовного спрямування (згідно з наказом МОН України № 700 від 5 серпня 2022 р.) щодо аналізу змісту освітніх цінностей, репрезентованих у навчальних програмах і навчальній літературі як об'єктах грифування.

Висновки та рекомендації, подані у дисертації, можуть бути використані при розробленні освітньо-професійних програм, підготовці навчально-методичних комплексів, інформаційних матеріалів до занять із гуманітарних, суспільних, інтегрованих дисциплін, призначених для здобувачів вищої медичної освіти; при складанні планів роботи органів студентського самоврядування, програм гуртків, клубів у медичних ЗВО України.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Буковинського державного медичного університету (довідка згідно з протоколом № 10 від 24 травня 2023 р.), Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (довідка № 01-15/269 від 31.05.2023 р.), Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (довідка № 01-23/89 від 31.05.2023 р.), Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського (довідка № 03-30/1777 від 01.06.2023 р.), Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського (довідка

№ 21/01-13/478 від 02.06.2023 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка № 266 від 05.06.2023 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 01-12/39 від 06.06.2023 р.), Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (довідка № 811 від 14.06.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі подані в дисертації наукові результати одержані автором самостійно. У працях, опублікованих у співавторстві, здобувачці належить: виокремлення базових цінностей в контексті культури спілкування майбутніх лікарів з дітьми з особливими потребами (Вихрущ та ін., 2021); аналіз системи цінностей у документах міжнародних інституцій (Вихрущ & Христенко, 2022); узагальнення досвіду формування інклюзивних цінностей в польському університеті й окреслення перспективних напрямів його використання в медичних ЗВО України (Гвоздецька & Христенко, 2017); визначення змістових компонентів у процесі формування культури мовлення майбутніх медиків (Мельничук та ін., 2014); обґрунтування морально-етичного аспекту в контексті глобальної проблеми протидії евтаназії (Терешкевич & Христенко, 2017); визначення перспективних напрямів освітньої політики щодо впровадження курсів з основ здоров'язбереження та виховання духовних цінностей особистості (Христенко & Перевізник, 2013); проектування моделі ідеалу фахівця медичної галузі з урахуванням християнсько-гуманістичних цінностей (Христенко & Пилипишин, 2014); розроблення методичного забезпечення практичного заняття з проблеми абортів (в межах викладання філософії) на засадах компетентнісного підходу (Христенко & Терешкевич, 2018); аналіз й узагальнення результатів дослідження поглядів українських та іноземних студентів медичного університету щодо ціннісних рис сучасного лікаря (Khrystenko et al., 2022).

Апробація результатів дослідження. Основні положення, ідеї, результати дослідження були обговорені на наукових семінарах і засіданнях кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського, отримали позитивні відгуки на конгресах, міжнародних і всеукраїнських науково-практичних та науково-методичних конференціях, круглих столах, зокрема: «Мовна комунікація: наука, культура, медицина» (Тернопіль, 2012), «Проблема традиції в українській культурі» (Харків, 2013), «Українська професійна мова: історія і сучасність» (Тернопіль, 2014), «Досягнення і перспективи впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих медичних (фармацевтичному) навчальних закладах України» (Тернопіль, 2014), «Філософія, методологія, психолого-педагогічні аспекти формування культури здоров'язбереження» (Тернопіль, 2015), Шостому Національному Конгресі з біоетики з міжнародною участю (Київ, 2016), «Педагогіка здоров'я» (Чернігів, 2017), «Транснаціональний розвиток освіти та медицини: історія, теорія, практика, інновації» (Тернопіль, 2017), «Нові підходи до викладання медичної фізики»

(Тернопіль, 2017), «Гуманітарні виміри трансформації сучасної вищої медичної освіти» (Київ, 2018), «Четверті Геретівські читання» (Тернопіль, 2020), «Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід» (Тернопіль, 2021), «Професійна підготовка майбутніх фахівців медичної галузі на засадах міждисциплінарної інтеграції» (Тернопіль, 2021), «Лінгводидактика в контексті особистісної парадигми» (Тернопіль, 2021), «Професійна лінгводидактика в контексті особистісної парадигми» (Тернопіль, 2022), «Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму)» (Львів, 2022), «Діти і війна: стратегії подолання» (Київ, 2023).

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук «Просвітницька діяльність жіночих організацій України (кінець XIX – перша половина XX століття)» зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки захищено у 2009 р. у Житомирському державному університеті імені Івана Франка; її матеріали у тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 43 публікаціях, з-поміж яких: 1 монографія, 1 стаття у виданні, що індексується наукометричною базою Scopus, 2 – Web of Science, 18 статей у наукових фахових виданнях України категорії Б, 20 публікацій у колективних монографіях, збірниках наукових праць та збірниках наукових конференцій, 1 навчальний посібник.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, п'яти розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (629 найменувань, з яких 86 – іноземними мовами) та 18 додатків на 70 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 560 сторінок, із них основна частина роботи – 396 сторінок. Ілюстративний матеріал поданий у 9 таблицях і 12 рисунках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми й зазначено її зв'язок із науковими планами та темами; сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження; обґрунтовано хронологічні межі наукового пошуку; репрезентовано методи дослідження; визначено наукову новизну, теоретичне і практичне значення здобутих результатів; подано відомості про впровадження й апробацію основних положень дисертаційного дослідження.

У першому розділі **«Теоретичні основи проблеми цінностей у педагогіці»** здійснено історіографічний аналіз та репрезентовано джерельну базу дослідження, схарактеризовано систему цінностей у вітчизняному педагогічному дискурсі, проаналізовано сутність поняття «цінності» у контексті зарубіжної науки та особливості ціннісної проблематики в педагогіці вищої школи країн Європи та Америки.

Історіографічний огляд та джерельна база дослідження підтверджують актуалізацію дослідження проблеми розвитку системи цінностей майбутніх лікарів у медичних ЗВО України зазначеного періоду з урахуванням, з одного боку, принципів історичної об'єктивності, а з іншого – сучасних викликів, які постають перед українською державою на початку третього тисячоліття.

Обґрунтовано, що з метою якісної професійної підготовки майбутніх медиків, слід забезпечувати ціннісно зорієнтований освітній процес у медичних ЗВО України. У контексті педагогічної науки проблема формування ціннісних пріоритетів майбутніх фахівців сфери охорони здоров'я потребує дослідження історичного досвіду, що, зі свого боку, становить виховний потенціал для увиразнення й імплементації системи цінностей студентів медичних ЗВО відповідно до цілей вищої медичної освіти й актуальних потреб українського суспільства.

Простежено генезу цінностей у вітчизняній педагогіці, що вказує на її історичний та системний характер. Виокремлено базові цінності у контексті аксіологічних ідей, репрезентованих в етнопедагогіці, духовній спадщині Київської Русі, козацькій культурі, інтелектуально-духовних надбаннях українських мислителів (Григорій Сковорода, Микола Пирогов, Костянтин Ушинський, Олександр Духнович, Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Софія Русова, Григорій Ващенко, Іван Огієнко, Вячеслав Липинський, Василь Сухомлинський, Олександр Захаренко, Омелян Вишневецький та ін.), які можна узагальнити в концептах «гідність», «здоров'я», «життя», «свобода», «правда», «людина», «освіта», «моральність», «духовність», «відповідальність», «патріотизм» тощо.

За результатами аналізу праць учених і практиків медицини (Миколи Пирогова, Миколи Амосова, Теофіла Яновського, Івана Соколянського), доведено, що їхня наукова, педагогічна, професійна спадщина містить виховний потенціал для формування низки цінностей сучасних лікарів, як-от: людина, її природні права на життя, свободу, фізичне й духовне благополуччя; гідність людини; медична діяльність як реалізація особистого покликання; внутрішня гармонія, стресостійкість, духовність в цілому як запорука особистісного та професійного розвитку лікарів; синергія фізичного, психічного та духовного здоров'я людини; професіоналізм, моральність тощо.

Разом із фундаментальними пам'ятками української та світової історії медицини, культури, права, аксіологічні ідеї вітчизняних педагогів, учених і практиків медицини утворюють джерельну основу формування цінностей студентів медичних ЗВО як майбутніх лікарів.

Обґрунтовано важливість теми в контексті компаративістики, проведено узагальнення зарубіжного досвіду формування цінностей студентської молоді, результати яких мають значення для упровадження кращих адаптованих методик виховання в українських медичних ЗВО з урахуванням прогресивних європейських традицій, досягнень вітчизняної освітньої теорії та практики.

Досліджено особливості поняття «цінності» у зарубіжному науковому дискурсі (табл. 1).

Таблиця 1

**Дефініція поняття «цінності» у працях зарубіжних дослідників
й академічних енциклопедичних виданнях, словниках**

Автор	Структура поняття						
	1	2	3	4	5	6	7
Ш. Шварц (S. Shwartz)			+		+		
М. Рокіч (M. Rokeach)	+		+				
Т. Парсон (T. Parson)				+		+	
М. Штейн (M. Stein)						+	
Г. Йоас (H. Joas)						+	+
Е. Шпрангер (E. Spranger)		+					+
Г. Олпорт (G. Allport)		+			+		+
Л. Кольберг (L. Kohlberg)		+				+	
Е. Макінтайр (A. MacIntyre)	+						+
Dizionario Italiano (словник)	+			+			
Merriam-Webster Dictionary (словник)	+				+		
Oxford Dictionary(словник)		+			+		
Cambridge Dictionary (словник)		+			+		
Duden Wörterbuch(словник)			+	+			
Dico en ligne Le Robert(словник)	+			+			

Примітки. 1. Принципи або якості, що виражають кардинальні чесноти, які роблять людину гідною уваги та поваги. 2. Переконання про те, що є важливим, правильним у житті та котрі контролюють поведінку людей. 3. Духовні, ідеальні, вічні категорії, які відображають вищі цілі, ідеали, до яких прагнуть люди. 4. Джерело позитивних емоцій та натхнення до етичних дій. 5. Критерії індивідуальних і колективних оцінок дій та переконань інших людей. 6. Індикатор совісті й характеру людини, що формується шляхом самоосвіти та самовдосконалення. 7. Форма життя, основа індивідуальної філософії життя, структуровані мотиви особистості.

Трактування зарубіжними вченими ознак належної підготовки фахівців, які працюють з іноземними студентами в ЗВО, шляхом співвідношення між сприйняттям мультикультурної компетентності та демократичних цінностей викладачів (коли цінності позиціонують як фундаментальний елемент, що формує суспільства та відрізняє їх; водночас, універсальними постають демократичні цінності, здатні об'єднати молодь з її культурними відмінностями) є актуальним для вищої медичної освіти, яку в Україні здобувають абітурієнти різних національностей.

У другому розділі «Теоретико-правові засади розвитку системи цінностей у педагогіці вищої школи радянського періоду» схарактеризовано цінності в системі базових педагогічних понять, з'ясовано пріоритетні завдання для вищої (медичної) школи в радянських нормативно-

правових документах, проаналізовано теоретичні підходи до проблеми формування цінностей майбутніх медичних фахівців у педагогіці вищої школи УРСР.

Встановлено, що визначення понять, репрезентованих радянськими науковцями, базувалися на теоретичних положеннях марксизму-ленінізму й відповідної методології, яка обґрунтовувала матеріалістичне розуміння об'єктивної реальності, усіх її елементів, явищ, процесів. Відповідно, трактування поняття «цінності» у радянському офіційному науковому дискурсі здійснювалося з урахуванням історичного детермінізму, що позиціонувало їх винятково як «продукт» конкретного суспільства; і це апріорі передбачало управління ними з боку того ж суспільства/влади, без урахування категорій на кшталт «абсолютних», «вічних» цінностей.

У контексті розвитку медичної науки та вищої медичної освіти такий підхід зумовлював інтерпретацію людини як біологічної істоти, визначення її цінності винятково в матеріалістичному вимірі, акцентуацію на фізичних потребах особи, що, відповідно, унеможливлювало спрямування професійної підготовки майбутніх лікарів на розв'язання проблем, пов'язаних із внутрішнім світом людини, її психологічним благополуччям, духовним здоров'ям тощо.

З'ясовано, що в радянському науковому дискурсі поняття «цінності» відображалось, з одного боку, через соціальне замовлення, яке детермінувало законодавчо закріплену систему цінностей офіційної ідеології, а з іншого – через громадське неформальне середовище як джерело альтернативних аксіологічних ідей та поглядів. Щодо розвитку вищої медичної освіти це виявлялося у науково-педагогічній спадщині, практичній діяльності окремих представників медичної інтелігенції, які сприяли формуванню професійних гуманістичних цінностей майбутніх працівників сфери охорони здоров'я. Унікальною детермінантою творення громадянських, національних і гуманістичних цінностей студентів медичних інститутів стала громадсько-просвітницька опозиційна діяльність лікарів, учасників руху «шестидесятників».

Виявлено, що для законодавчої бази, яка детермінувала тенденції розвитку системи вищої медичної освіти в УРСР, характерною була ідеологічна спрямованість, яка часто суперечила науково-педагогічній доцільності її застосування (наприклад, ідейно-політичне виховання майбутніх медиків, що передбачало, зокрема, пропагандистську й контрпропагандистську роботу студентів із населенням). Водночас, окремі нормативні документи визначали систему заходів у вищих медичних навчальних закладах, які сприяли вихованню у студентів актуальних цінностей соціального змісту (працелюбність, активна громадянська позиція, готовність до соціальної підтримки потребуючих та ін.).

За результатами аналізу теоретичного обґрунтування проблеми цінностей майбутніх медичних фахівців у радянському науково-педагогічному дискурсі другої половини ХХ ст., визначено низку

педагогічних цінностей, які мали служити орієнтирами для організації навчально-виховного процесу у вищих медичних навчальних закладах УРСР: ідеал соціалістичного ладу, комуністична мораль, радянський патріотизм, домінування колективних інтересів над індивідуальними, інтереси та потреби (людини) вищих рівнів, всебічно й гармонійно розвинена особистість, суспільно цінна діяльність, інтереси осіб з особливими освітніми потребами, самодіяльність та моральна самооцінка особистості, єдність морального та політичного виховання, студентське самоврядування, діяльність задля примноження суспільних цінностей, інтелектуальний творчий зміст виробничого навчання і праці.

Простеживши еволюцію поняття «цінності» з позиції соціального запиту, офіційної радянської наукової й освітньої парадигм, виокремлено цінності у сфері вищої медичної освіти: підготовка лікарів до профілактичної, громадської, просвітницької (пропагандистської) роботи; здоровий спосіб життя на противагу шкідливим звичкам; лікар як політично свідомий фахівець, на відміну від індиферентних членів суспільства; соціальний паритет у сфері охорони здоров'я як «справедливе» на противагу соціальній нерівності («несправедливе»), котру асоціювали з недоліками західної медицини.

Для прогресивного розвитку вищої медичної освіти особливо вартісними були висновки вчених у царині корекційної педагогіки, зокрема, стосовно психолого-педагогічних принципів роботи з особами з особливими освітніми потребами (що були прообразом актуальних до сьогодні інклюзивних цінностей); морального виховання, що, попри ідеологічну забарвленість, потенційно сприяло формуванню особистості майбутнього лікаря, готового і здатного реалізовувати у професійній діяльності цінності гуманізму, емпатії тощо.

На підставі результатів емпіричних досліджень радянського періоду щодо ціннісних орієнтацій студентів вищих навчальних закладів різних профілів, з'ясовано, що студенти медичних інститутів УРСР посідали перше місце за самооцінкою рівня їх професійної культури, інтересом до навчальних дисциплін і систематичністю занять ними; також майбутні лікарі найбільше з-поміж інших студентів цінували відповідальність, ініціативність, працелюбність, заняття науково-дослідною роботою. З іншого боку, вони менше, порівняно зі студентами немедичних спеціальностей, оцінювали такі позиції, як «загальна культурна ерудиція» та «вміння вести пропагандистську роботу». Дані матеріали доповнюють результати, зокрема, проведеної нами експертної оцінки переваг і недоліків виховання у радянський період та підтверджують висновки про надмірну політизацію та ідеологізацію навчально-виховного процесу у вищих медичних навчальних закладах УРСР, що виявлялися, зокрема, в постійному залученні студентів до пропагандистської роботи, яка жодним чином не сприяла їхній професійній підготовці та майбутній фаховій праці.

У третьому розділі **«Організація виховного процесу у вищих медичних навчальних закладах УРСР (1950–1991): аксіологічний аспект»** досліджено особливості змісту виховної роботи у радянських вищих медичних навчальних закладах, проаналізовано форми і методи формування ціннісних орієнтацій майбутніх медиків, узагальнено й репрезентовано результати експертної оцінки переваг і недоліків виховання студентів у системі вищої (медичної) освіти УРСР.

В історичній ретроспективі досліджено змістову структуру виховної роботи у вищих медичних навчальних закладах УРСР із позиції аксіологічного підходу, яка містила такі компоненти:

- *політико-ідеологічний* (підготовка лікаря як суспільно-політичного, громадського діяча, відданого комуністичній партії та справі комуністичного будівництва);

- *пропагандистський* (цілеспрямована й системна пропаганда студентам ключових ідей державної ідеології та підготовка майбутніх лікарів до громадської пропагандистської роботи із населенням);

- *контрпропагандистський* (виховання у майбутніх лікарів почуття ненависті і непримиренності до представників капіталістичного суспільства («імперіалістичних верств»), нерадянських патріотів, національних еліт («буржуазного націоналізму») і їх реформістських ідеологій («буржуазної антикомуністичної пропаганди»), а також формування практичних умінь такої контрпропагандистської роботи із населенням);

- *філософсько-етичний* (формування матеріалістичного світогляду, оправленого положеннями апологетів марксизму-ленінізму, та етики радянського лікаря відповідно до морального кодексу будівника комунізму);

- *атеїстичний* (виховання у майбутніх лікарів агресивності, непримиренності до релігії як шкідливої, ворожої, непотрібної (в дусі «войовничого атеїзму»), вироблення навичок антирелігійної, атеїстичної пропаганди);

- *культурно-мистецький* (залучення студентів до художньої самодіяльності ідеологічного спрямування, спортивно-масових заходів);

- *фаховий* (реалізація принципу партійності медицини, формування почуттів любові до обраної професії й, водночас, відданості справі партії та радянському народові);

- *суспільно-трудова* (пропагування ідеї/культу суспільно корисної, продуктивної праці, залучення студентів до громадських робіт тощо).

Доведено, що використання традиційних і специфічних (суспільно-політична практика майбутніх лікарів, школа молодого лектора, студентські агітбригади, шефство над дитячими школами міліції, санітарні дружини, Дні здоров'я, медичні лекторії та ін.) форм виховної роботи у вищих медичних навчальних закладах УРСР спрямовувалося на системне виховання у майбутніх медиків низки антицінностей: радянський патріотизм (відданість комуністичній партії, котра уособлювала тоталітарну владу) – на противагу патріотизму як цінності (любов до рідної землі, народу);

войовничий атеїзм (почуття й поведінка ненависті до релігії, церкви) – на противагу релігійній моралі як цінності (пошана до гідності та свободи людини, недоторканість її життя); лицемірство (поширення неправдивої, спотвореної інформації в інтересах правлячого антигуманного режиму) – на противагу чесності як цінності (порядна, щира, правдива, чесна позиція людини, громадянина).

Обґрунтовано, що вилучення національно-культурного та релігійно-етичного аспектів зі змісту виховної роботи у вищій медичній школі радянського періоду не сприяло формуванню й реалізації у студентському середовищі цінностей психологічного здоров'я, національної свідомості, духовності в цілому.

Встановлено, що експерти засвідчують актуалізацію ідеї трудового виховання, яка є своєчасною й обґрунтованою (йдеться не обов'язково лише про студентські будівельні чи сільськогосподарські загони, а й відповідні сучасним умовам і потребам форми організації суспільно корисної праці студентів – волонтерська, громадська робота, що передбачає формування певних трудових та соціальних умінь і навичок).

З'ясовано, що директивний підхід до організації виховної роботи у вищих медичних навчальних закладах УРСР унеможлилював забезпечення гармонійного розвитку освітньої сфери відповідно до закономірностей навчання та виховання, а, навпаки, створював штучно насаджені умови, які сковували ініціативу, унормовували природну творчу атмосферу студентства, відкидали прогресивні ідеї та почини. При цьому прослідковувалося часткове нівелювання принципів об'єктивності й науковості навчально-виховного процесу.

Так, з одного боку, неможливо було використовувати ті наукові знання, які «не вписувалися» в існуючу ідеологічну доктрину з відповідними ідеями, цінностями чи, частіше, антицінностями, а з іншого – ідеологічні вкраплення супроводжували алгоритм формування змісту навчання і виховання, незалежно від того, чи була в цьому потреба чи ні. Це виключало будь-яку альтернативу формування особистості майбутнього лікаря, як окрім на засадах комуністичної ідеології.

У четвертому розділі **«Розвиток системи цінностей в контексті української педагогічної науки та гуманітарної парадигми медичної освіти (1991 – 20-ті рр. ХХІ ст.)»** проаналізовано теоретичні засади формування цінностей у науково-педагогічному дискурсі незалежної України, обґрунтовано науково-методичні засади розвитку системи цінностей майбутніх лікарів, репрезентовано концепт «цінність» у контексті професійної лінгводидактики.

Аналізуючи генезу системи цінностей у сфері вищої медичної освіти відповідно до розробленої періодизації, визначено низку зовнішніх і внутрішніх чинників, які впливали на досліджуваний процес. До *зовнішніх* чинників віднесено:

- геополітичні зміни та виклики (розпад СРСР, відродження незалежної Української Держави, війна росії проти України);

- державна політика, законодавство у сфері освіти, вищої медичної освіти, охорони здоров'я, соціальної політики;

- соціальне замовлення (вимоги суспільства до професійної підготовки майбутніх медиків як носіїв гуманістичних цінностей, гідних представників медичної еліти з високим рівнем інклюзивної культури тощо);

- глобальні медико-соціальні явища (в межах досліджуваного періоду, як-от пандемія), що детермінують зміну ціннісних пріоритетів медичних фахівців, висувають нові вимоги до їхніх професійних цінностей, зумовлюють загострення проблеми моральної відповідальності та ціннісного вибору;

- розвиток інноваційних технологій у медицині та міжгалузевих сферах, що впливають на ціннісне сприйняття людини, її тілесності/духовності, здоров'я та безпеки, актуалізують біоетичні цінності;

- нові теорії, що конструюють буття людини/суспільства на відмінних від традиційних принципах, впливаючи на сферу охорони здоров'я через легалізацію безпрецедентного втручання у тіло людини з метою зміни статі (гендерна теорія), стратегію регулювання народжуваності населення, у тому числі, поза сферою впливу біоетичних цінностей (теорія сталого розвитку);

- історична спадщина медицини, культури, національних традицій (науковий, публіцистичний, творчий доробок педагогів, медиків, громадсько-просвітницьких діячів України та світу; фундаментальні пам'ятки історії медицини (Клятва Гіппократа), духовної культури (Біблія) тощо).

Також виокремлено *внутрішні* чинники:

- наукові дослідження проблематики вищої медичної освіти, аксіологічних засад розвитку медицини та ступінь їх упровадження у вищій медичній школі;

- зміст педагогічного процесу в медичних ЗВО, що відображає ціннісний компонент (вплив цього чинника простежується через аналіз освітньо-професійних програм, навчальних планів, робочих програм дисциплін, компонентів навчально-методичного комплексу тощо, а також систему заходів у межах виховної роботи з майбутніми медиками);

- наукова, освітня, громадська діяльність викладачів медичних ЗВО, лікарів-практиків як приклад творення і реалізації системи цінностей майбутніх фахівців медичної галузі;

- методика формування цінностей студентів у медичних ЗВО (застосування інноваційних педагогічних технологій, міждисциплінарного підходу тощо).

Узагальнено результати дослідження сутнісної структури поняття «цінності» у контексті здобутків української науки періоду Незалежності (табл. 2).

Для педагогічної науки і практики «система цінностей» постає як ідейне ядро всього освітнього процесу, що має зорієнтувати й зорганізувати його

учасників у спільний аксіологічний простір, поєднати цілі та результати, які забезпечать якість освіти, в т.ч., вищої медичної. Поняття «система цінностей студентів медичних ЗВО» трактуємо як взаємопов'язану сукупність цінностей, що становлять ідейну основу професійного світогляду майбутніх медиків, яка забезпечує якість і гуманістичний зміст фахової підготовки.

Таблиця 2

Дефініція поняття «цінності» у працях українських педагогів та академічних енциклопедичних виданнях, словниках

Автор	Структура поняття							
	1	2	3	4	5	6	7	8
В. Андрущенко					+			
І. Бех			+			+		
М. Боришевський				+		+		
Т. Бутківська						+		
Г. Васянович		+				+	+	+
О. Вишневський	+	+				+		+
Л. Губерський						+	+	
О. Дубасенюк			+			+		
Л. Єршова					+			
В. Жуковський		+				+	+	
І. Зязюн		+				+	+	
В. Кремень			+		+			
О. Сухомлинська			+			+	+	
Філософський енциклопедичний словник (В. Шинкарук)	+	+		+				
Український педагогічний словник (С. Гончаренко)			+	+				
Енциклопедія освіти (В. Кремень)			+	+				

Примітки. 1. Найвища мета, ідеал, до якого прагне людина та суспільство. 2. Духовний феномен божественного авторства. 3. Соціальний та культурний орієнтир (еталон) для інтересів і потреб особистості. 4. Психічні об'єкти, джерелами яких є сфера потреб людини. 5. Системна основа функціонування освіти. 6. Змістова основа духовності/життєдіяльності людини. 7. Протизага антицінностям, наділення негативними рисами. 8. Система, в яку виховання має «ввести» дитину.

Відтак, «розвиток системи цінностей студентів медичних ЗВО» означає становлення, трансформацію, вдосконалення базових професійних, громадянських та індивідуальних цінностей майбутніх медиків на основі історичної спадщини медичної науки й освіти та відповідно до актуальних для конкретного хронологічного періоду суспільно-політичних, соціально-культурних, науково-педагогічних та інших детермінант.

Встановлено, що в умовах національно-політичного та культурного відродження України в 1990-х рр. у вітчизняному науково-педагогічному дискурсі репрезентовано й актуалізовано як пріоритетні національні та морально-духовні цінності. Національні – асоціювалися з українською мовою,

культурою, історією, що акумулюють у собі духовний потенціал української нації, у «генах» якої закладено прагнення до свободи, самовизначеності, незалежного демократичного розвитку. Натомість відродження морально-духовних цінностей супроводжувалося зверненням до християнської культури, етики, виховний потенціал якої спрямований на реалізацію завдань морального виховання, що потребує міцної істинно духовної основи.

Обґрунтовано, що в системі цінностей майбутніх медиків тілесність і духовність людини постають як ключові цінності в їх єдності. У контексті концепції інтегративного мислення важливим завданням освітньої роботи в медичних ЗВО має бути вироблення в студентів уміння знаходити «точки дотику», взаємозалежність, гармонію тіла і душі людини, які цілісно потребують якісної допомоги лікарів.

Аналіз духовності й тілесності в теологічному контексті вказує на зв'язок між світоглядними переконаннями людини та її здоров'ям – фізичним і духовним. Відтак, для студентів, майбутніх медиків, актуальним постає завдання просвітницької, профілактичної роботи з населенням, спрямованої на формування культури здоров'язбереження як цінності.

З огляду на контрверсійність сучасних теорій, концепцій (зокрема, теорії сталого розвитку, яка з метою забезпечення економічного добробуту пропагує регулювання демографічної ситуації (в т.ч., шляхом практикування абортів) чи гендерної теорії, яка передбачає втручання в тіло людини задля зміни статі тощо) актуалізуються цінність людини в єдності тіла і душі з моменту зачаття, а також цінність тілесності особи як природного дару, що не припускає її руйнування, порушення законів природи. Зазначені вартості повинні впроваджуватися як одні з базових професійних цінностей майбутніх медиків, котрі зобов'язані апріорі стояти на сторожі людського життя та природних законів, що забезпечують життєздатне середовище для людини.

Застосування інноваційних технологій у медицині (насамперед, генної інженерії, репродуктивних технологій), які за певних умов можуть негативно впливати як на тілесно-духовне здоров'я окремої особи, так і на благополуччя існування людської популяції на планеті в цілому, вимагає формування у майбутніх медиків біоетичних цінностей, імплементація яких означатиме запобігання потенційним загрозам технологічного характеру.

Виокремлені аспекти дослідження вітчизняними вченими ціннісної проблематики (відродження й імплементація в освітній процес національних, демократичних, гуманістичних цінностей українського народу; концептуалізація ідей морального виховання дітей і молоді в незалежній Україні; пошук ціннісних парадигм у динамічних умовах глобалізованого, інформаційного, мультикультурного світу тощо) відображають теоретичні засади конструювання системи цінностей студентів медичних ЗВО України.

За результатами аналізу контенту навчальних дисциплін, які викладають у медичних ЗВО України, виокремлено *змістові компоненти* гуманітарної підготовки майбутніх лікарів та визначено відповідні цінності, які в них слід виховувати:

– *національний* (освоєння рис української ідентичності, історичний досвід народу у формуванні культури здоров'язбереження (рух тверезості, просвітницька робота з питань гігієни, духовного здоров'я, підготовки до материнства));

– *філософсько-засадничий* (людина як біологічна, соціальна та духовна істота, зв'язок фізичного, психічного та духовного здоров'я, покликання лікаря як складова його сенсу життя);

– *духовно-біоетичний* (духовне багатство, чесність, милосердя, чуйність, християнська любов, служіння, альтруїзм, моральна відповідальність лікарів; гідність, безпека, здоров'я і життя людини (в т.ч., ненародженої дитини та/чи ненародженої дитини з інвалідністю) як найвищі цінності);

– *добročинний* (традиції благодійної діяльності світських і релігійних громадських організацій; повага та милосердя до людей з особливими потребами; особистісне духовно-моральне зростання шляхом практикування доброчинності);

– *правозахисний* (у т.ч., *інклюзивний*: повага людської гідності дітей-сиріт, дітей з особливими освітніми потребами, реалізація їх прав й інтересів, створення належних умов для ефективної діагностики, лікування та консультації дітей з особливими освітніми потребами, дітей-сиріт, співпраця з фахівцями інших сфер і громадськістю щодо їх різнобічної підтримки; *гендерний*: просвітництво задля попередження насильства щодо дітей та жінок; повага до гідності, безпеки, здоров'я і життя кожної людини незалежно від статі (в т.ч., жінок і чоловіків з інвалідністю)).

У лінгводидактичному контексті виокремлено три змістових компоненти формування культури мовлення майбутніх лікарів: *загальнокультурний* (етичне ставлення до пацієнтів); *професійно-фаховий* (здатність науково обґрунтовано й доступно інформувати пацієнтів, сприяти їх психологічній готовності до лікування й одужання); *психологічно-духовний* (доброчинність, бажання допомогти, моральність, конгруентність).

У п'ятому розділі «**Цінності сучасних студентів у медичних закладах вищої освіти України**» здійснено класифікацію базових професійних та індивідуальних цінностей медиків, проаналізовано вартості студентів медичного університету в умовах війни, окреслено перспективні напрями виховання студентів у медичних ЗВО України, обґрунтовано теоретичну модель розвитку системи цінностей майбутніх медиків.

Встановлено, що виклики, які нині постають перед сферою охорони здоров'я України, детермінують формування системи цінностей студентів медичних ЗВО, здатних бути агентами позитивних змін задля забезпечення якісної медицини в державі.

За результатами контент-аналізу творчих робіт другокурсників Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського, написаних на початку повномасштабної війни росії проти України, простежено динаміку зміни цінностей студентів (табл. 3).

Трансформація ціннісного компонента в текстах студентських есе

Дата	Структура ціннісного компонента	Фрагменти цитат
Есе, написані 24 лютого 2022 р.	сплеск антицінностей (елементи паніки, страх, відчай, розпач, розгубленість тощо)	«жахливо усвідомлювати, що це війна»; «усім страшно і мені страшно»; «куди бігти, куди ховатися»; «не знаю, що робити»; «в шоці»; «не вірю, що це в нас відбувається»; «що з нами буде?»; «мої відчуття це страх і безвихідь»; «куди втікати»; «дуже боюся за рідних і за себе»; «я не знаю, що робити»
Есе, написані наприкінці березня 2022 р.	усвідомлення зв'язку молодих українців зі своєю Батьківщиною	«рідна земля»; «край, де споконвіків жили мої предки»; «земля, де я робила перші кроки і розвивала свої таланти»; «наша найкраща Україна»
	актуалізація національних, громадянських цінностей (єдність, національна гордість, права нації, патріотизм, боротьба за відстоювання державної незалежності)	«всі українці об'єднуються та допомагають раніше незнайомим для себе людям. Це є наша цінність»; «свобода і гідність сьогодні є найголовнішими цінностями»; «нам допоможе віра і єдність, допомога нашим захисникам на передовій»
	зміна цінностей від пріоритету матеріальних до фундаментальних екзистенційних, національних, духовних у цілому (життя, людина, свобода, гідність, патріотизм, справедливість, віра, надія, любов тощо)	«найважливішими є життя та здоров'я наших рідних, близьких»; «віра є сильною, могутньою та непохитною. Це те, що допоможе нам перемогти!»; «раніше в нас основними цінностями були: побут, освіта, здоров'я, комфорт, гармонія, творчість. З приходом ворога... найважливішими цінностями стали: справедливість, свобода, держава ... незламність, доброта, діти, тиша!»

Отримані результати повинні стати підґрунтям для активізації освітньої роботи в медичних ЗВО задля підтримки прагнень молоді орієнтуватися на духовні цінності. Обґрунтовано, що з метою гуманітарної підготовки майбутніх медиків, слід посилювати їх увагу до наукових проблем, які розкривають ментальну різницю між Україною та росією як країною-агресором, а ще цінність мови, віри, історії у зміцненні держави. Викладання філософії варто зосередити на таких проблемах: філософія війни, цінність життя, концепт «гідність людини» в контексті воєнних реалій, героїзм як феномен тощо.

Охарактеризовано форми реалізації студентами цінності патріотизму (військова/медична служба на фронті, волонтерство в межах медичних ЗВО та громадських об'єднань, медична служба у госпіталях, просвітницька робота щодо надання першої домедичної допомоги та ін.), які за потребою варто надалі практикувати.

Репрезентовано систему цінностей (рис. 1), які доцільно виховувати у майбутніх медиків: абсолютні, національні, громадянські, сімейні, валео-екологічні, індивідуальні (за принципами їх класифікації О. Вишневським (2006); нами певною мірою увиразнено зміст зазначених цінностей) та професійні (класифіковані за сферами професійної взаємодії, самоідентифікації та реалізації прав людини).

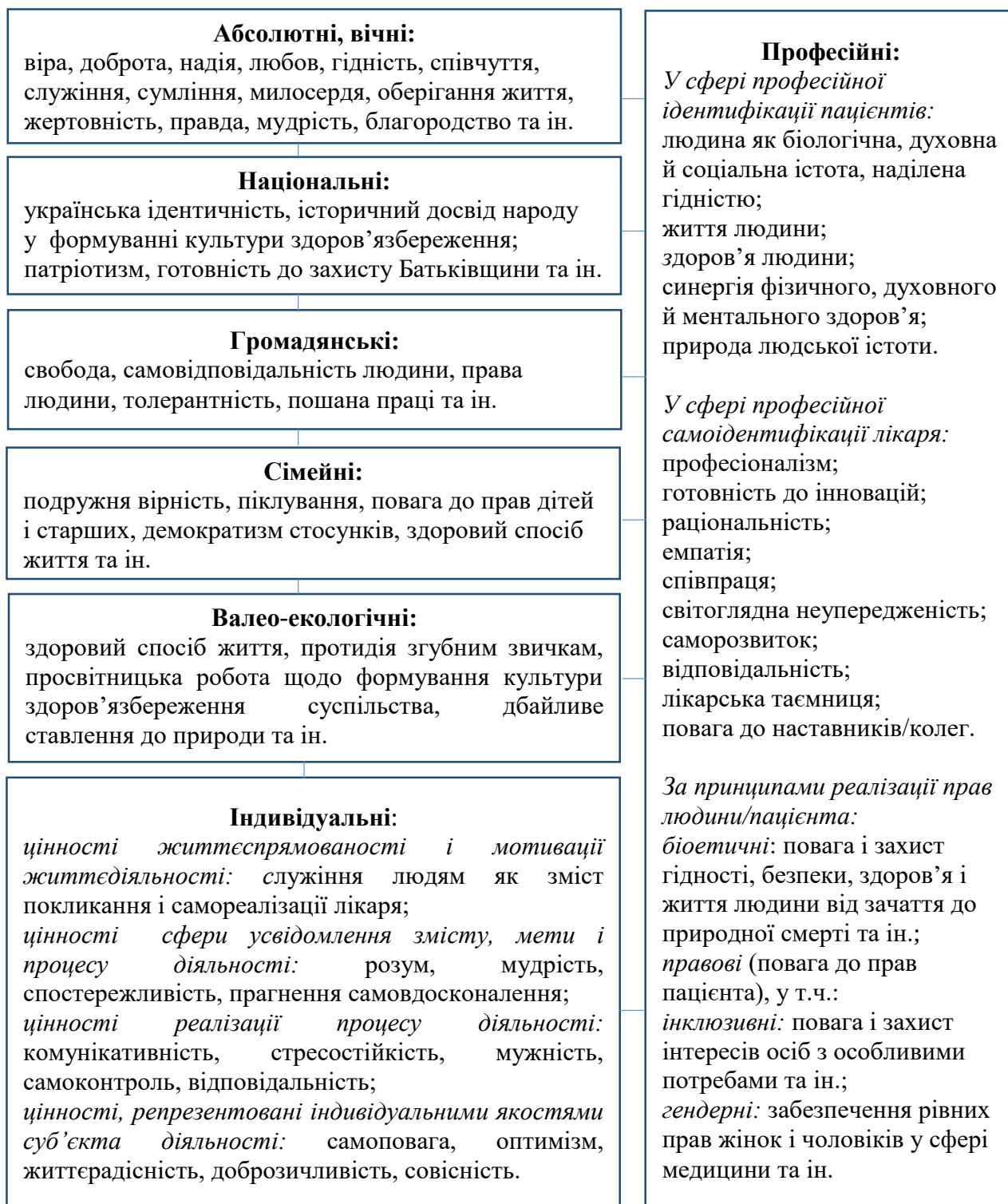

Рис. 1. Система цінностей майбутніх медиків

Розроблено теоретичну модель розвитку системи цінностей майбутніх медиків, застосування якої сприятиме забезпеченню готовності студентів реалізовувати їх у майбутній професійній діяльності, життєдіяльності (рис. 2).

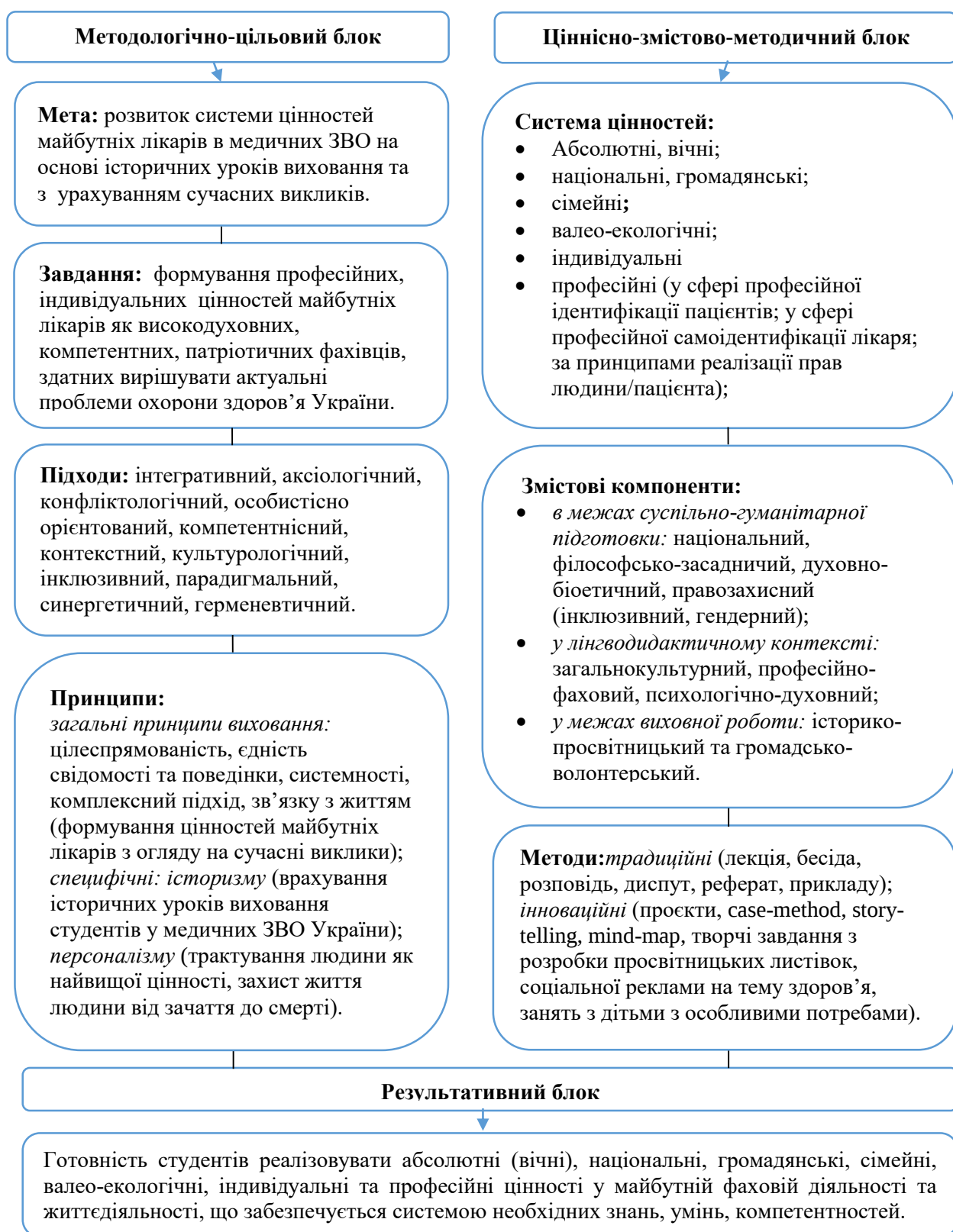

Рис. 2. Теоретична модель розвитку системи цінностей майбутніх медиків

Доведено, що в контексті освітньої роботи, з метою формування/розвитку цінностей майбутніх медиків, релевантними для застосування будуть такі методологічні підходи:

- *інтегративний* (використання виховного потенціалу різних навчальних дисциплін для формування системи цінностей студентів);
- *конфліктологічний* (розгляд контраверсійних проблем сфери охорони здоров'я для розвитку навичок ціннісного вибору майбутніх медиків);
- *аксіологічний* (увиразнення ціннісного компонента в освітньому процесі);
- *особистісно орієнтований* (розвиток індивідуальних і професійних цінностей студентів з урахуванням їхніх інтересів/потреб);
- *компетентнісний* (конкретизація ціннісної складової у процесі формування загальних і фахових компетентностей майбутніх медиків);
- *контекстний* (організація освітнього процесу в автентичних умовах професійного середовища);
- *інклюзивний* (виховання цінностей студентів, необхідних для їх готовності до надання професійної допомоги особам з особливими потребами);
- *парадигмальний* (аксіологічна спрямованість освітнього процесу в контексті актуальної оптимальної освітньої парадигми);
- *синергетичний* (зміст цінностей ґрунтується на аксіологічних ідеях історії медицини, культури, права, а також сучасних наукових теорій і законодавчих джерел);
- *культурологічний* (обґрунтування змісту цінностей студентів медичних ЗВО на основі виховного потенціалу вітчизняної та світової культури);
- *герменевтичний* (розвиток навичок розуміння, пошуку сенсів і цінностей у науково-медичній та ін. літературі, що сприятиме формуванню лінгводидактичних цінностей майбутніх медиків).

Обґрунтовано методику формування базових професійних цінностей студентів медичних ЗВО, зокрема:

- *інклюзивних* (шляхом застосування методу *творчих педагогічних проєктів* у автентичних умовах, реалізуючи контекстний підхід (адже, з-поміж професійних цінностей, необхідних майбутнім медикам, виняткову роль відіграють педагогічна компетентність та моральна готовність професійно допомагати дітям з особливими освітніми потребами); *добročинних проєктів* для дітей різних соціальних категорій, що, окрім базових професійних, сприяють розвитку абсолютних, вічних цінностей особистості майбутніх медиків (любов, доброта, милосердя));
- *біоетичних* (через підготовку й участь студентів у просвітницьких акціях із метою промоції цінностей життя людини, у т.ч., ненародженої дитини, культури здоров'язбереження, медичних знань у частині надання першої домедичної допомоги тощо).

Педагогічно вартісним постає метод *mind-map* (що сприяє виокремленню/аналізу цінностей шляхом наочного структурування інформації) у контексті таких творчих завдань, як, наприклад, підготовка презентацій на тему «Репродуктивне здоров'я сучасної молоді: проблеми і шляхи вирішення»; тексту пам'ятки для підлітків «Щастя і здоров'я ідуть поруч або яке кохання справжнє»; есе «Моральне обличчя СНІДу»; 10-ти найактуальніших запитань до гінеколога, психолога та священика з приводу дотримання дошлюбної чистоти й подружньої вірності як запоруки репродуктивного здоров'я сім'ї; проєкту програми консультативного бюро для молоді з питань здоров'я; тексту і дизайну соціальної реклами, спрямованої на запобігання абортів, промоцію культури здоров'язбереження, зокрема, ментального здоров'я, що стало особливо вразливим у час війни.

Доведено, що вагомим внутрішнім *чинником* розвитку системи цінностей студентів медичних ЗВО в умовах воєнного стану є виховна просвітницька робота викладацького складу, зокрема, авторські лекції про роль українських лікарів і молодшого медичного персоналу у захисті Батьківщини, що забезпечує реалізацію принципу зв'язку з життям, передбачає мотивацію для молодшої людини, сприяє професійній підготовці майбутніх медиків, здатних працювати в умовах сучасних викликів, позначених воєнним лихоліттям.

Окреслено перспективи виховної роботи зі студентами в медичних ЗВО: активізація національно-патріотичного виховання з метою утвердження цінностей національної свідомості, патріотизму, громадянської відповідальності; розвиток моральної культури через участь у волонтерській діяльності задля формування цінностей доброчинності, соціальної активності; формування інклюзивної культури студентів; організація просвітницької роботи щодо популяризації цінностей життя та здоров'я людини.

ВИСНОВКИ

На підставі результатів проведеного дослідження можемо підсумувати виконання поставлених завдань і зробити такі *висновки*:

1. Обґрунтовано й здійснено авторську періодизацію розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти України (друга половина XX – 20-ті рр. XXI ст.) з урахуванням геополітичних, культурно-історичних, соціально-медичних, науково-медичних, науково-педагогічних детермінант. Виокремлено два умовні періоди, в межах яких визначено відповідні субперіоди:

Перший – «*радянський*» – період (1950 – 1991 рр.) охоплює такі субперіоди:

– «*інституційно-ідеологічний*» (1950 – поч. 1960-х рр.), пов'язаний з міжнародною інституціоналізацією системи цінностей майбутніх лікарів завдяки прийняттю Женевської декларації 1949 р., яка стала модерною

формою Клятви Гіппократа; реалізацією моделі «радянського лікаря» в умовах лібералізації суспільно-політичного життя в УРСР; акцентуацією на біологічній та суспільній сутності людини/пацієнта;

– «*громадсько-просвітницький*» (1960-ті – поч. 1970-х рр.), для якого характерною була артикуляція демократичних, гуманістичних і національних цінностей представниками медичної інтелігенції – викладачами медичних інститутів, лікарями, учасниками руху «шестидесятників»; акцентуація на духовній сутності людини, актуалізація цінності «гідність людини/пацієнта»;

– «*науково-дослідницький*» (1970-ті – 1980-ті рр.), що відзначався обґрунтуванням радянськими вченими необхідності вивчення ціннісних пріоритетів студентської молоді; соціологічними дослідженнями ціннісних орієнтацій студентів вищих медичних навчальних закладів; виявленням розбіжностей між переконаннями студентів про моральні цінності та їхньою реалізацією на практиці; акцентуацією на громадянській сутності пацієнта.

У другому – «*національно-державницькому*» – періоді (1991 – 2020-ті рр.) виокремлено такі *субперіоди*:

– «*законодавчо-біоетичний*» (1991 – 2009 рр.), у межах якого відбулося юридичне закріплення базових принципів функціонування медичної галузі в незалежній Україні, переорієнтування з ідеологічної системи цінностей медичних фахівців на гуманістичну (Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», 1992/2023); упровадження біоетики як міждисциплінарної галузі наукового знання та навчальної дисципліни у медичних ЗВО, спрямованої на формування біоетичних цінностей (життя людини від зачаття до природної смерті; гідність людини як суб'єкта медичних правовідносин; здоров'я і безпека пацієнта в умовах розвитку інноваційних медичних технологій тощо);

– «*концептуальний*» (2009 – 2014 рр.), пов'язаний із обґрунтуванням і затвердженням ціннісних засад медичної професії в Етичному кодексі лікаря; подальшим розвитком різних концептуальних моделей біоетики (персоналістичної, ліберальної), що актуалізувало проблему їхнього відповідного вибору в контексті укладання змісту цієї навчальної дисципліни для студентів медичних ЗВО;

– «*глобально-трансформаційний*» (2014 – 2022 рр.), позначений пошуком шляхів адаптації та/чи зміни системи цінностей майбутніх медичних фахівців відповідно до нових викликів: війни (з 2014 р., що детермінувала необхідність гуманітарної професійної підготовки медичних фахівців до роботи в умовах воєнного стану; трансформацію ієрархії цінностей з-поміж «життя»/«свобода»/«професійний обов'язок»/«моральна відповідальність»/«громадянська відповідальність» тощо); впливу гендерної теорії (з 2016 р., коли Міністерством охорони здоров'я України затверджено уніфікований протокол надання медичної допомоги при гендерній дисфорії, що вимагає від медичних фахівців готовності до прийняття складних рішень, пов'язаних із цінностями природи, гідності, психічного благополуччя

людини); пандемії коронавірусу (з 2019 р., що загострила питання цінності тілесної раціональності, безпеки людини, дотримання біоетичних принципів медиками та їх імплементації у сфері вищої медичної освіти України).

2. Репрезентовано авторське бачення поняття «цінності», яке розглядаємо як найбільш значущі істинні ідеї, феномени, поняття, що акумулюють у собі частину об'єктивної реальності, якій притаманні властивості необхідного, корисного, досконалого; у процесі формування особистості вони можуть ставати її суб'єктивними пріоритетами як результат засвоєння культури конкретного суспільства, нації.

За результатами синтезу положень української науки періоду Незалежності, визначено сутнісну структуру поняття «цінності» з різних перспектив, яка містить такі складові: найвища мета, ідеал, до якого прагне людина і суспільство; духовний феномен; соціальний та культурний орієнтир (еталон) для інтересів і потреб особистості; психічні об'єкти, джерелами яких є сфера потреб людини; системна основа функціонування освіти; змістова основа духовності особистості й суспільства; протиположність антицінностям; система, в яку виховання має «ввести» вихованців.

3. Ретроспективний аналіз проблеми цінностей у вітчизняній педагогіці засвідчив історичну тяглість аксіологічних ідей, репрезентованих в етнопедагогіці, духовній спадщині Київської Русі, козацькій культурі, інтелектуально-духовних надбаннях українських мислителів, що постають джерелами розвитку цінностей особистості й суспільства. Разом із фундаментальними пам'ятками світової історії медицини, культури, права, вони становлять основу формування системи цінностей майбутніх медиків.

Визначено тенденції розвитку ціннісної проблематики в контексті зарубіжної науки, які відповідають сучасним запитам української медичної освіти: розширення відповідальності за формування цінностей на різні суспільні інститути (заклади освіти, церкву, неурядові, громадські організації та ін.); збільшення міждисциплінарних досліджень з проблем фізичного, психічного, духовного, соціального здоров'я як базових суспільних цінностей; пошук шляхів формування у майбутніх медиків раціональності як професійної цінності (що, зокрема, забезпечуватиме готовність надання медичної допомоги зі свідомим урахуванням витрат); оптимізація системи професійного вдосконалення лікарів через імплементацію цінностей кооперації, взаємного навчання у середовищі неформальної освіти тощо.

4. У контексті змістових компонентів виховної роботи у вищих медичних навчальних закладах УРСР виокремлено основні цінності, які формували в майбутніх медиків: громадянські (радянський патріотизм, партійність, економічна культура, інтернаціоналізм, соцреалізм, праця й ін.) та професійні (діалектико-матеріалістичні засади сприйняття людини/пацієнта, пріоритет фізичного здоров'я, партійність медичної галузі, моральна й інтелектуальна готовність до пропагандистської, просвітницької

роботи з питань охорони здоров'я та радянської ідеології, особиста позиція воявоєничого атеїзму, суспільно корисна праця медиків, робітничий клас як привілейований у сфері охорони здоров'я тощо).

Незважаючи на складні суспільно-політичні умови радянського періоду, представники медичної інтелігенції України другої половини ХХ ст. залишили низку аксіологічних ідей, які репрезентують актуальні загальнолюдські, демократичні цінності: пріоритет природних прав людини (на життя, свободу, гідність, безпеку); рівність кожного перед законом; верховенство суспільства над державною владою; свобода творчості; національні, громадянські цінності: свобода людини і нації; національна гідність; українська державність, рідна мова, історія, віра, культура (Олена Антонів, Василь Лісовий, Микола Плахотнюк та ін.); цінності сфери охорони здоров'я: людина, наділена гідністю; здоров'я і життя людини; професіоналізм; емпатія; синергія фізичного, ментального та духовного здоров'я; співпраця лікаря і пацієнта, інклюзія в медицині (Микола Амосов, Іван Соколянський та ін.).

5. Узагальнено результати експертної оцінки переваг і недоліків виховання студентів у вищих медичних навчальних закладах УРСР. Серед позитивних характеристик: цілеспрямованість, системність, масовий характер виховання; неперервність та контроль за виховним процесом; реалізація трудового виховання; колектив як сприятливе виховне середовище; забезпечення виховного процесу мистецьким змістом.

Виокремлено цінності з виховного досвіду медичних інститутів, які, на думку експертів, варто формувати в сучасній студентській молоді: індивідуальні (вміння дружити, скромність, співчутливість, працелюбність, цілеспрямованість, порядність); громадянські (повага до наставників, культ сім'ї, патріотизм, громадська співпраця й колективна відповідальність); професійні (любов до свого фаху, дисциплінованість).

Виявлені недоліки організації виховної роботи з майбутніми медиками в УРСР (формування змісту виховання ідеологічними догмами владної партії, а не потребами вищої медичної освіти; відсутність індивідуального підходу; авторитарний стиль управління освітою/виховним процесом; позбавлення суб'єктів навчально-виховного процесу права на ініціативність; знищення національних особливостей, пропагування атеїзму; замкнутість, партійно-ідеологічне насилля та ін.) постають історичними уроками, які слід урахувувати в сучасній системі вищої (медичної) освіти України, забезпечуючи її функціонування на демократичних, гуманістичних і національних засадах.

6. Виокремлені змістові компоненти гуманітарної підготовки майбутніх лікарів (національний, філософсько-засадничий, духовно-біоетичний, доброчинний, правозахисний (у т.ч., інклюзивний та гендерний); у лінгводидактичному контексті – загальнокультурний, професійно-фаховий та психологічно-духовний) відображають виховний потенціал формування системи цінностей майбутніх медиків, а також забезпечення моральної,

психологічної, інтелектуальної, практичної готовності студентів медичних ЗВО реалізовувати актуальні цінності у житті та майбутній професійній діяльності.

Запропонована *класифікація* базових професійних цінностей медиків здійснена за принципами врахування сфери професійних відносин (професійної ідентифікації пацієнтів, професійної самоідентифікації лікаря) та реалізації прав людини/пацієнта; її змістове наповнення ґрунтується на аксіологічних ідеях історії медицини, культури і права, а також положеннях сучасних наукових теорій та законодавчих актів, що забезпечує синергетичний підхід до виховання особистості майбутнього лікаря.

7. Простежено динаміку цінностей майбутніх лікарів в умовах війни, що відображає певну трансформацію та розвиток базових цінностей, репрезентованих, зокрема, в студентських творчих роботах на початку війни і згодом. Йдеться про швидку зміну пріоритету матеріальних цінностей на духовні, витіснення антицінностей (елементів паніки, страху, розгубленості), характерних для перших днів війни, завдяки мобілізації внутрішніх ресурсів молодого покоління та й українського суспільства загалом; зростаючу актуалізацію екзистенційних, духовних цінностей (життя, свобода, гідність, віра, надія, любов до Батьківщини, бажання і готовність захищати її); реалізацію зазначених вартостей у різних формах (військова/медична служба на фронті, волонтерство в межах медичних ЗВО та громадських об'єднань, медична служба у військових госпіталях, тренінгова/просвітницька робота серед військових і цивільних щодо надання першої домедичної допомоги).

Розроблено *теоретичну модель* розвитку системи цінностей студентів у медичних ЗВО, яка містить методологічно-цільовий, ціннісно-змістово-методичний та результативний блоки. Дана модель передбачає формування у майбутніх медиків абсолютних (вічних), національних, громадянських, індивідуальних, професійних та інших цінностей на основі засвоєння історичних уроків виховання та з урахуванням сучасних викликів. Її реалізація забезпечуватиме підготовку студентів медичних ЗВО як високодуховних, компетентних, патріотичних фахівців, здатних вирішувати актуальні проблеми охорони здоров'я України.

Окреслено пріоритетні напрями виховання студентів медичних ЗВО, у зв'язку з викликами воєнного стану, що сприятимуть розвитку таких цінностей, як моральна, національна та громадянська відповідальність лікарів у час війни; професійно-громадянська воєнна місія медиків; психологічна, моральна готовність захищати Батьківщину в екстремальних умовах.

Перший напрям – доповнення змісту гуманітарної підготовки «просвітницьким компонентом» (розкриття історичної та ментальних відмінностей між Україною та росією як країною-агресором; актуалізація героїчного минулого національно-визвольних змагань українства; обґрунтування цінності мови, віри, історії, патріотизму як «зброї духовного фронту»; осмислення філософії війни, цінності людського життя у XXI ст.,

концепту «гідність людини» в контексті воєнних реалій в Україні, героїзму українських воїнів, медиків, волонтерів, капеланів як національно-глобального феномену).

Другий – широке залучення майбутніх лікарів до університетського волонтерського руху й інших форм громадянської активності в часі війни; системна допомога медичних ЗВО тимчасово переселеним особам тощо.

Третій – послідовне формування інклюзивної культури, в т.ч., шляхом вивчення студентами жестової мови.

Четвертий – співпраця викладачів та студентів у царині «медичного просвітництва» задля імплементації цінностей життя і здоров'я людини в медійному, суспільному середовищі.

Подальшого вивчення потребують: система цінностей у контексті педагогічної персонології, теоретико-методичні засади генези цінностей у релігії, обґрунтування основ виховного процесу в філософії освіти; перспективним напрямом є лонгетюдні дослідження закономірностей розвитку цінностей особистості.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії, розділи монографій

1. Христенко, О. (2022с). Концепт «цінність» у контексті професійної лінгводидактики. У А. В. Вихрущ, & К. Л. Стефанишин (Ред.), *Професійна лінгводидактика в контексті особистісної парадигми* (с. 203–226). ТНМУ «Укрмедкнига». <https://repository.tdmu.edu.ua/handle/123456789/17687>
2. Христенко, О. (2023с). *Теоретико-методичні засади розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти України (друга половина XX – початок XXI ст.)* (А. В. Вихрущ, Ред.). ТНМУ «Укрмедкнига» (25, 11 др. арк.).

Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях, які індексуються в міжнародних наукометричних базах Web of Science і Scopus

3. Khrystenko, O. (2016b). Education of a future human is the key to solving the global problems facing humanity. *Future Human Image. The Scientific Journal*, 3(6), 46–52. <http://www.fhijournal.org/?p=765>
4. Khrystenko, O. (2016c). Women's Enlightenment movement as the philosophy of education (late 19th – first half of 20th century). *Advanced Education*, (6), 28–33. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.74125>

5. **Khrystenko, O. M.**, Vykhreshch, A. V., Fedoniuk, L. Ya., & Oliinyk, N. Ya. (2022). Personal values of future doctors. *Wiadomosci lekarskie*, 75 (8, P. 2), 2020–2025. <https://doi.org/10.36740/WLek202208214>

Статті у наукових фахових виданнях України

6. Вихрущ, А. В., Вихрущ, Н. Б., Драч, І. Д., & **Христенко, О. М.** (2021). Підготовка студентів медичних університетів до спілкування з дітьми з особливими потребами. *Медична освіта*, (1), 75–82. <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2021.1.11973>
7. Вихрущ, А. В., & **Христенко, О. М.** (2022). Система цінностей молоді в контексті особистісної парадигми. *Медична освіта*, 1(95), 5–13. <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2022.1.12937>
8. Христенко, О. М. (2015а). Використання гендерно збалансованого матеріалу під час викладання історії України. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*, (2), 379–387. https://library.udpu.edu.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2015/2/49.pdf
9. Христенко, О. М. (2022а). Виховний потенціал історичних джерел у формуванні громадянських цінностей майбутніх лікарів. *Нова педагогічна думка*, 2 (110), 110–114. <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2022-110-2-110-114>
10. Христенко, О. М. (2015b). Виховний потенціал конфлікту (до питання методики викладання політології). *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Педагогіка. Психологія. Філософія»*, 208 (1), 213–222.
11. Христенко, О. М. (2022b). Громадянські цінності сучасних студентів. *Науковий журнал «Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія»*, 2 (13), 55–62. <http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pedagogica/article/view/16301>
12. Христенко, О. М. (2021а). Експертна оцінка виховання студентів у системі вищої школи в Україні (70–80-ті роки ХХ століття). *Педагогічні науки: теорія та практика*, 4(40), 17–22. <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2021-4-02>
13. Христенко, О. М. (2021с). Зарубіжний досвід дослідження цінностей в освітньому контексті. *Педагогічний альманах*, (48), 16–22. <https://doi.org/10.37915/pa.vi48.186>
14. Христенко, О. М. (2019а). Зміст гуманітарної підготовки майбутніх медичних фахівців: міждисциплінарний контекст. *Медична освіта*, (3), 139–143. <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2019.3.10464>
15. Христенко, О. М. (2023а). Пріоритети виховання в радянських нормативних документах: історичні уроки. *Педагогічні науки: теорія та практика*, (2), 12–16. <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2023-2-02>

16. Христенко, О. М. (2023b). Проблема формування цінностей студентів у контексті зарубіжної наукової думки. *Медична освіта*, 2 (100), 80–85. <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.2.13849>
17. Христенко, О. М. (2019с). Формування громадянської освіченості майбутніх медиків на засадах міждисциплінарної інтеграції. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 2(17), 359–370. <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v17i2.53>
18. Христенко, О. М. (2022е). Формування моральних цінностей майбутніх лікарів (70-ті роки ХХ ст.): історико-педагогічні уроки. *Освітні обрії*, 1 (54), 22–25. <https://doi.org/10.15330/obrii.54.1.22-25>
19. Христенко, О. М. (2022f). Формування ціннісних орієнтацій студентів у медичних закладах вищої освіти УРСР у 60-70-х роках ХХ ст. як історичний урок. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 56 (3), 228–233. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/56-3-35>
20. Христенко, О. М. (2022g). Цінності української молоді в часі війни: до питання громадянського виховання майбутніх лікарів. *Медична освіта*, 2 (96), 100–103. <https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2022.2.13021>
21. Христенко, О. М. (2021f). Цінності як об'єкт психолого-педагогічних міждисциплінарних досліджень. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 37 (3), 266–273. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-3-41>
22. Khrystenko, O. M. (2020b). The ideological foundations of the professional training of modern doctors: philosophical and bioethical aspects. *Медична освіта*, (2), 61–64. <https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2020.2.10932>
23. Khrystenko, O. M. (2023e). Volunteering as a value in the educational work of higher medical education institutions in Ukraine. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки: науковий журнал*, 1 (112), 39–46. [https://doi.org/10.35433/pedagogy.1\(112\).2023.39-46](https://doi.org/10.35433/pedagogy.1(112).2023.39-46)

Опубліковані праці апробаційного характеру

24. Гвоздецька, І. С., & Христенко, О. М. (2017). Особливості викладання технічних та гуманітарних дисциплін на прикладі University of Bielsko Biala. *Нові підходи до викладання медичної фізики (присвячена 60-річчю ТДМУ та кафедри фізики і 230-річчю відкриття Луїіджі Гальвані): науково-практична конференція*, Тернопіль, 20–21 квітня (с. 39–41). ТДМУ «Укрмедкнига». <https://repository.tdmu.edu.ua/bitstream/handle/1/8524/Збірник.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
25. Мельничук, І. М., Христенко, О. М., Пилипишин, О. І., Кульчицький, В. Й., Бондаренко, С. В., & Луців, О. Р. (2014). Специфіка культури мовлення майбутніх медиків. *Українська професійна мова: історія і сучасність*.

- Збірник матеріалів регіональної науково-практичної конференції, Тернопіль, 26–27 червня (с. 14–16). ТДМУ «Укрмедкнига».*
<https://repository.tdmu.edu.ua/bitstream/handle/1/8427/Збірник.pdf?sequence=1>
26. Терешкевич, Г. Т., & Христенко, О. М. (2017). Глобальна проблема протидії легалізації евтаназії: морально-етичні та юридичні аспекти. У С. М. Шкарлет (Ред.), *Педагогіка здоров'я: збірник наукових праць VII Всеукраїнської науково-практичної конференції, Чернігів, 7–8 квітня* (Т. 2, с. 60–67).
 27. Христенко, О. М. (2017). Біоетичний аспект формування гуманітарного світогляду студентів медичних вишів. *Транснаціональний розвиток освіти та медицини: історія, теорія, практика, інновації: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 60-річчю Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського, Тернопіль, 23–24 листопада* (с. 212–214). ТДМУ «Укрмедкнига».
<https://repository.tdmu.edu.ua/bitstream/handle/1/8866/2017%20матеріали%20конференції.pdf?sequence=7&isAllowed=y>
 28. Христенко, О. М. (2016a). Біоетичні проблеми в контексті викладання політології. *Шостий Національний Конгрес з біоетики з міжнародною участю, Київ, 27–30 вересня* (с. 102–103).
<http://biomed.nas.gov.ua/files/Proceedings6.pdf>
 29. Христенко, О. М. (2015c). До питання методики формування здоров'язберігаючої компетентності сучасної молоді. *Філософія, методологія, психолого-педагогічні аспекти формування культури здоров'язбереження: матеріали регіональної науково-практичної конференції, Тернопіль, 24–25 вересня* (с. 54–56). ТДМУ «Укрмедкнига».
<https://repository.tdmu.edu.ua/bitstream/handle/1/8397/2014%20Збірник.pdf>
 30. Христенко, О. М. (2021b). Етика доброчинності як ціннісний пріоритет у формуванні особистості майбутніх лікарів. У Н. Л. Морська, Г. А. Поперечна, & Л. М. Литвин (Ред.), *Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід: збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції, Тернопіль, 13–14 травня* (с. 222–225). Вектор.
http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/19806/3/Tsinnisni_Orien_Suc_hasn_Sv.pdf
 31. Христенко, О. М. (2021d). Особливості професійної підготовки майбутніх лікарів на засадах аксіологічного та міждисциплінарного підходів. У М. М. Корда, І. М. Кліщ, & І. М. Мельничук (Ред.), *Професійна підготовка майбутніх фахівців медичної галузі на засадах міждисциплінарної інтеграції: матеріали регіональної науково-практичної конференції, Тернопіль, 12 березня* (с. 30). ТНМУ «Укрмедкнига».
<https://repository.tdmu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17026/ЗБІРНИК.pdf>

32. Христенко, О. М. (2020а). Проблема світоглядних цінностей у сучасній українській освіті. У О. М. Петровський, В. М. Мисик, & І. М. Вітенко (Ред.), *Четверті Геретівські читання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, Тернопіль, 29 квітня (с. 222–226). ТОКІППО.
33. Христенко, О. М. (2022d). Українська мова в системі цінностей сучасних студентів: погляд крізь війну. *Професійна лінгводидактика в контексті особистісної парадигми: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю*, Тернопіль, 2–3 червня (с. 7–10). ТНМУ. <https://repository.tdmu.edu.ua/handle/123456789/17516>
34. Христенко, О. М. (2021e). Українська мова як цінність у світогляді сучасних студентів. У М. М. Корда, А. Г. Шульгай, І. М. Кліщ, & А. В. Вихрущ (Ред.), *Лінгводидактика в контексті особистісної парадигми: матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю*, Тернопіль, 3–4 червня (с. 29–31). ТНМУ. <https://repository.tdmu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17058/3Бірник%20з%20видавництва.pdf>
35. Христенко, О. М. (2023d). Формування національних цінностей студентів у процесі вивчення історії українського національно-визвольного руху ХХ століття. У Н. М. Гірна (Ред.), *Національна пам'ять (на вшанування жертв тоталітаризму): збірник наукових праць* (с. 125–128). Друкарня ЛНМУ імені Данила Галицького.
36. Христенко, О. М. (2012). Формування рідномовної компетентності у студентів медичних ВНЗ під час вивчення гуманітарних і суспільних дисциплін. *Мовна комунікація: наука, культура, медицина: Збірник матеріалів науково-практичної конференції до 55-річчя Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського*, Тернопіль, 9–10 жовтня (с. 17–19). ТДМУ «Укрмедкнига».
37. **Христенко О. М., & Перевізник, Б. О. (2013).** Формування культури здоров'я особистості: історико-педагогічний досвід жіночих організацій України. *Проблема традиції в українській культурі: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції курсантів, студентів та молодих учених*, Харків, 31 жовтня (с. 321–233).
38. **Христенко, О. М., & Пилипишин, О. І. (2014).** Християнсько-гуманістичні цінності як основа світогляду майбутніх медиків. *Досягнення і перспективи впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих медичних (фармацевтичному) навчальних закладах України, присвяченої 160-річчю з дня народження І. Я. Горбачевського (з дистанційним під'єднанням ВМ(Ф)НЗ України за допомогою відеоконференц-зв'язку): матеріали Всеукраїнської навчально-наукової конференції з міжнародною участю*, Тернопіль, 15–16 травня (Ч. 2, с. 701–702). ТДМУ.
39. **Христенко, О. М., & Терешкевич, Г. Т. (2018).** Набуття загальної та фахової компетентностей при проведенні практичного заняття «Аборт як біоетична, соціальна та глобальна проблема сучасного суспільства».

Гуманітарні виміри трансформації сучасної вищої медичної освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 17–18 травня (с. 80–81). Вид-во НМУ імені О. О. Богомольця.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

40. Христенко, О. М. (2019b). *Корекційна педагогіка : навчальний посібник для студентів спеціальності «Фізична реабілітація» медичних закладів вищої освіти*. Вектор (15,11 др. арк.).
41. Христенко, О. М. (2018a). Феномен жіночого християнського служіння у контексті сучасної філософії освіти. *European philosophical and historical Discourse*, 4(1), 31–38.
42. Khrystenko, O. M, (2019d). Forming of the competence «readiness for Family life» as mechanism for ensuring sustainable development of society. In T. Nestorenko, & A. Ostenda (Eds.), *Mechanisms for ensuring sustainable development of society* (pp. 229–238). Katowice School of Technology.
43. Khrystenko, O. M. (2018b). Implementation of gender approach in Education by the special educational course. In O. Nestorenko, & M. Wierzbik-Strońska (Eds.), *Innovation and information technologies in the social and economic development of society* (pp. 211–218). Katowice School of Technology.

АНОТАЦІЯ

Христенко О. М. Теоретико-методичні засади розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти України (друга половина XX – 20-ті рр. XXI ст.). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Дрогобич, 2023.

Проаналізовано теоретичні основи проблеми цінностей у вітчизняній педагогіці та педагогіці вищої школи зарубіжних країн. Розроблено авторську періодизацію розвитку системи цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти України другої половини XX – 20-х рр. XXI ст.

Виокремлено цінності, репрезентовані у науковій, професійній, просвітницькій спадщині видатних медиків і викладачів медичних закладів вищої освіти України.

Схарактеризовано базові цінності у контексті змістової структури виховної роботи з майбутніми медиками в радянський період та в умовах Незалежності України.

Проаналізовано особливості форм і методів виховання цінностей студентів у медичних закладах вищої освіти. Здійснено класифікацію базових професійних та індивідуальних цінностей медиків, простежено динаміку розвитку цінностей студентів медичного університету в умовах війни.

Обґрунтовано методику формування цінностей майбутніх медиків з урахуванням історико-педагогічного досвіду та відповідно до актуальних викликів сьогодення. Окреслено перспективні напрями виховання студентів у медичних закладах вищої освіти України на аксіологічних засадах.

Ключові слова: цінності, система цінностей, професійні цінності, інклюзивні цінності, біоетичні цінності, медичні заклади вищої освіти, Україна, студенти, майбутні медики, виховання.

ABSTRACT

Khrystenko O. M. Theoretical and methodological framework for development of the value system of future doctors in the institutions of higher medical education of Ukraine (second half of the 20th– 20s of the 21st century). – Qualifying Research Paper as a Manuscript.

Thesis on gaining the academic degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, 2023.

The system of values in the domestic pedagogical discourse has been characterized; the problem of values in the pedagogy of higher education in world countries has been analysed as well. The structure of the concept of values from different perspectives has been defined; the author's idea of the concepts of values, system of values, value system of the students of higher medical education, values development in the students of higher medical education has been presented.

The author's periodization for value system development in the students of the institutions of higher medical education of Ukraine (second half of the 20th– 20s of the 21st century) has been substantiated; it was developed taking into account geopolitical, cultural-historical, social-medical, scientific-medical, scientific-pedagogical determinants; two conditional periods have been distinguished; corresponding subperiods have been defined within them: the first – *Soviet period* (1950–1991) with the following sub-periods: *institutional-ideological* (1950 – early 1960s); *community-educational* (1960s – early 1970s); *scientific-research* (1970s – 1980s); the second – *national-state period* (1991–2020s) with the following sub-periods: *legislative-bioethical* (1991–2009); *conceptual* (2009–2014); *global-transformational*.

According to the analysis of the researches in medicine (by M. Pirogov, M. Amosov, T. Yanovskyi, I. Sokolianskyi), it has been established that their scientific, pedagogical and professional heritage contains educational potential for value system development in present-day doctors.

The content structure of educational work in the institutions of higher medical education of the Soviet period was studied from the standpoint of an axiological approach, which contained the following components: political-ideological, propaganda, counter-propaganda, philosophical-ethical, atheistic, cultural-art, specialized, social-labour.

The content components of the humanitarian training of future doctors in independent Ukraine have been defined as well as corresponding values that should be developed in them:

- *national* (Ukrainian identity, historical experience of the people in development of health care culture (sobriety movement, educational work on hygiene, spiritual health, preparation for motherhood));

- *philosophically fundamental* (the human as a biological, social and spiritual being, relation between physical, mental and spiritual health, vocation of a doctor as an essential part of the meaning of their life);

- *spiritual and bioethical* (spiritual wealth, honesty, mercy, sympathy, Christian love, service, altruism, moral responsibility of doctors; dignity, safety, health and life of a person (including an unborn child and/or an unborn child with a disability) as the highest values);

- *charitable* (traditions of charitable events of secular and religious non-governmental organizations; respect and mercy for the poor, disadvantaged, people with special educational needs; personal spiritual and moral development through the charity);

- *human rights* (including, *inclusive*: respect for the human dignity of orphans, persons with special educational needs, implementation of their rights and interests, creation of appropriate environments for effective diagnosis, treatment and medical advice for children with special educational needs, orphans, cooperation with other specialists in different fields and the public for comprehensive support for them; and *gender*: education for prevention of various violence against children and women; respect for the dignity, safety, health and life of every person regardless of gender (including women and men with disabilities).

The method for formation of basic professional values in the students of the institutions of higher medical education has been substantiated, in particular: *inclusive* (by means of the method of *creative pedagogical projects* in authentic settings; *charitable projects* for children of different social groups; *bioethical* (via preparation and participation of students in educational campaigns for promoting the values of human life, including the unborn child, the culture of health care, medical knowledge in first aid, etc.).

It has been established that the educational and informative work of the teachers, in particular the author's lectures on the role of Ukrainian doctors and nursing staff in the defence of the Motherland is an important internal factor in development of the values in the students of the institutions of higher medical education in case of martial law.

Personal experience of formation of the values in future doctors during professional training of students in the institution of higher medical education has been presented and the prospects of educational work with the students of medical universities of Ukraine have been developed.

Key words: values, values system, professional values, inclusive values, bioethical values, medical institutions of higher education, Ukraine, students, future doctors, education.

Підписано до друку 10.11.2023 р.
Формат 60х90/16. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублюванні.
Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 2,0.
Зам. № А005-23. Тираж 100 прим.

Видавець та виготовлювач
Західноукраїнський національний університет
вул. Львівська, 11, м. Тернопіль 46009

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 7284 від 18.03.2021 р.*

Видавничо-поліграфічний центр «Університетська думка»
вул. Бережанська, 2, м. Тернопіль 46009
тел. (0352) 51-75-72 E-mail: edition@wunu.edu.ua